

Kur'an'a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi-

Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman KASAPOĞLU*

Özet

Kur'an, insan doğasında onu cimriliğe yöneltecek yatkınlığın bulunduğuna dikkat çeker; insanı cimri olmaya sevkedecek birçok psiko-sosyal motivin bulunduğuna vurgu yapar. Kur'an, cimriliğin insana verdiği zararları iki boyutta ele alır. Bunlardan birincisi insanların cimrilik yüzünden âhirette uğrayacağı cezalar, ikincisi ise, cimriliğin insana bu dünyada vermiş olduğu zararlardır. Kur'an, önerdiği çeşitli yöntem ve uygulamalar aracılığıyla insanlara cimrilikten uzak durmayı öğretir.

Anahtar Kelimeler: Cimrilik, cömertlik, ahlâk, karakter, eğitim.

Abstract

Koran attracts attention to the fact that there is a disposition in human nature which manipulates one towards being stingy. In this context, Koran emphasizes the significance of psycho-social factors and motives in the attitude of stinginess. Koran touches on the malefic aspects of stinginess on two bases. Firstly, Koran makes explicit that the stingy will be exposed to punishment hereafter. Secondly, It makes clear that the attitude of stinginess is to bring about some harmful consequences to the owners of it in the life. For this reason, Koran recommends keeping away from being stingy with providing some methods and practices in order to avoid it.

Key Words: Stinginess, Generosity, Morality, Character, Education.

---

* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Giriş

Klasik İslâm ahlâk düşünce sisteminde erdemler dört temel erdeme indirgenir. Bunlar, adalet, akıl, şecaat ve cömertliktir. Bunların karşısında da dört temel erdemsizlik yer alır: Zulüm, bilgisizlik, korkaklık ve cimrilik.¹ Bu anlayışa göre her erdemin karşısında bir erdemsizlik vardır. Cömertliğin zıddı cimriliktir. Cömertlik ahlâken ne kadar iyi bir davranış ise, cimrilik de o kadar yerilen bir davranıştır.²

"Orta yol" ahlâk öğretisinde insanlar aşırı uçlardan kaçınmalı, ılımlı bir biçimde davranmalıdır. Örneğin para harcama konusunda israf ve cimrilik iki aşırı uçtur. Bu filin aşırılığı israf, eksikliği ise cimriliktir. İsrâf, vermede ifrat, almada tefrit; cimrilik ise, almada ifrat, vermede tefrittir. Bunlar arasında orta yol ise cömertliktir. Cömertlik, biri aşırılık, diğeri eksiklik olan iki kötülük arasındaki erdemdir.³

Cimrilik, kazanma içgüdüsünde meydana gelen bir sapkınlıktır. Geleceğe güvenle bakabilmek amacıyla tutumluluğu bir alışkanlık edinmek normal bir davranıştır. Fakat cimride bu duruma rastlanmaz, o tutumlulukta aşırıya geçer ve mantıksal amaçların dışına çıkar. Cimrilik, sağladığı yarar ve kolaylıklar sebebiyle insanın parayı sevmesiyle başlar. Sonuçta cimri parayı amaç edinir ve paranın kendisini sevmeye alışır, parayı hırslarını tatmin etme vasıtası sayar, onu biriktirmekten sevinç duyar. Artık para, bir vasita değil, gaye olarak kişinin hayatı üzerinde bağlayıcı bir etki yapmaya başlar.⁴ Bu yönüyle cimrilik bir nefis hastalığıdır⁵ yani bir kişilik⁶ sorunudur.

¹ Ebû Ali Ahmed İbn Muhammed İbn Yakub İbn Miskeveyh, *Ahlâkı Olgunlaştırma*, Çev. Abdulkadir Şener ve diğerleri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 30-37; Ebû Muhammed İbn Hazm, *Ahlâk -el-Ahlâk ve's-Siyer fi Müdâvâti'n-Nüfûs-*, Çev. Cemaleddin Erdemci, Hasan Hüseyin Bircan, Bilge Adam Yayınları, Van, 2005, s. 112-113; Mustafa Çağrı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, 1989, s. 156; Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazali*, M.Ü.İ.F.V. Yayınları, İstanbul, İstanbul, 1994, s. 170-209.

² W. David Ross, *Aristoteles*, Çev. Ahmet Arslan ve diğerleri, Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 241; A. Hamdi Akseki, *İslâm Dini*, Nur Yayınları, Ankara, tsz., s. 253.

³ Alasdair MacIntyre, *Ethik'in Kısa Tarihi*, Çev. Hakkı Hünler, Solmaz Zelyut Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2001, s. 76-77; Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s. 135-135; Recep Kılıç, *Ahlâk'ın Dini Temeli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 24.

⁴ M. Münir Raşit Öymen, *Psikoloji Sosyoloji ve Pedagoji Açısından Ahlâk Eğitimi*, Murat Matbaacılık, İstanbul, 1975, s. 47; Pierre Daco, *Çağdaş Psikolojinin*

Cimrilik, türlü sıkıntıları ve mahcubiyetleri göze alıp para ve mal biriktirip harcamayan kimsenin durumunu dile getiren bir ifadedir. Bu, para tutumluluğundaki aşırılığı ve ihtiyaçlardan aşırı ölçüde kısacak derece biriktirme hırsını dile getirir. Cimri sahip olduklarının çok az bir miktârını harcar, işi gücü geri kalanı koruyup gözetmek, yok olmaması için çaba harcamaktır. Hayatta önemseydiği tek şey para sahibi olmaktır, öncelikli amacı servetine servet katmaktır. İhtiyaçlarını karşılarken, öncelikle geriye ne kadar artırabileceğini hesap eder. Zorunlu ihtiyaçlarını kısmak suretiyle karşıladıktan sonra, diğer ihtiyaçlarını yok sayarak hiçbir harcamada bulunmaz.⁷

Cimriler, gerçek benliğini kaybetmiş, yani "ben"leri para ve servet olmuş kimselerdir. Para ve serveti kendisi için bir amaç haline getiren yani para ve servete esir olan, onunla şekillenen insanın gerçek "ben"i para olmuş demektir.⁸

Para toplayıp biriktirme anlamında "cimrilik", bu kavramın dar anlamıdır. Genel anlamda cimriliğin dışı vurum biçimi ise, cimri kimsenin başka birini sevindirmeye asla yanaşmaması, bir anlamda topluma ve bireylere karşı yakınlık göstermede cimri olması, çevresine bir duvar örerek kendisine ait sözde değerli hazinelerini koruma altına almak istemesidir. İstifçi kimselerin cimrilikleri para ve maddî şeyler konusunda olduğu gibi, duygular ve düşünceler

Olağanüstü Başarıları, Çev. O. A. Gürün, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 409; Paul Kampbell, Peter Horward, *İnsanları Değiştirme Sanatı*, Çev. Mithat San, Manevi Cihazlanma Derneği Yayınları, Ankara, 1977, s. 27; Nurettin Topçu, *Ruhbilim*, Üçler Basımevi, İstanbul, 1949, s. 64.

⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara, 1997, s. 161.

⁶ El yazısı analizleriyle kişilikler tanınmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalarda cimri kişilerin el yazılarında kelimelerin son harflerinin çengelsiz olduğu görülmüştür. (İbrahim Koyuncu, *Elyazısı Analizi ve Kişiliğininiz*, Alamuk Yayınları, Ankara, 1993, s. 61, 80, 120, 140).

⁷ Platon, *Devlet*, Çev. Canan Eyü, Gün Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 348-349; Theophrastos, *Karakterler*, Çev. Candan Şentuna, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, s. 49; Hilmi Ziya Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 57; Elias Canetti, *Kulak Misafiri: Elli Karakter*, Çev. Şemsa Yeğün, Payel Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 39; Orhan Hançerlioğlu, *İslâm İnançları Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 57; Cihan Yamakoğlu, *İnsan İlişkileri*, Ankara, 1996, s. 187.

⁸ Murtaza Muhattarı, *Ahlâk Felsefesi*, Çev. M. Recai Elmas, Akademi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 157.

alanında da geçerlidir. Kendileri sevgi vermezler, ama "sevilen"e sahip olma yoluyla sevgiyi elde etmeye çalışırlar.⁹

Araştırmamızda öncelikle ahlâk disiplininin, psikoloji ve eğitim biliminin verileriyle cimrilik konusuna açıklık getirmeye çalışacağız. Bu disiplinlerde, cimriliğin ortaya çıkış sebeplerine, zararlarına ve eğitimine dair yapılan değerlendirme ve açıklamalara yer vereceğiz. Daha sonra cimrilik konusunu ele alan âyetleri müfessirlerin yorumları doğrultusunda inceleyeceğiz. Bu âyetlerde cimriliğin ortaya çıkış sebeplerine, bireysel ve toplumsal zararlarına, eğitimine dair doğrudan ve dolaylı olarak verilen mesajları değerlendireceğiz. Kur'an'da cimrilik konusunun hangi yaklaşımla ele alındığını belirlemeye çalışacağız.

I. Cimriliğin Psiko-Sosyal Sebepleri

Mal yığma ve servet edinmedeki ölçsüz tutumlar cimriliği motive eden davranışlardır. Cimrilik, ileri derecede fakirlik korkusu, mala karşı beslenen aşırı sevgi ve tutku, benlikte oluşan aşırı hırs sebebiyle insanlara şefkât ve merhamet göstermeyi unutmaya gibi sebepler yüzünden meydana gelir. Yarından emin olmak, yoksul düşerek başkalarına muhtaç olmamak, yakınlarına iyi bir servet bırakmak, muhtemel belâ ve musibetlere karşı önlem almak gibi düşünceler cimriliğe yol açarlar. Hırsın bir ürünü olan cimrilik, bencillik duygusunun bir yansıması olarak ortaya çıkar. Bu tür eğilimler cimriliği teşvik eder. Bununla birlikte kişinin aklen zayıf ve fikren noksan olması yani tam ve oturmuş bir kişiliğe sahip bulunmaması cimriliğin doğmasına fırsat verir.¹⁰

Bazı kişilerde cimrilik güven arayışından kaynaklanır. Bu tür cimrilik toplumsal konumunu muhafaza etme ve gelecek endişesi

⁹ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, Çev. Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 249-250; Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, Çev. Necla Arat, Kendini Savunan İnsan, Say Yayınları, İstanbul, 1997, s. 72.

¹⁰ Ebû Bekir Râzî, *Ruh Sağlığı: et-Tıbbu'r-Rûhânî*, Çev. Hüseyin Kahraman, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 100; Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz., s. 300; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricu's-Sâlikîn: Kur'ânî Tasavvufun Esasları*, Çev. Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, II/245; Hüseyin Peker, *Din ve Ahlâk Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları*, Eser Matbaası, Samsun, 1991, s. 164; Kerim Buladı, *Kur'an'da Nankörlük Kavramı*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 48; Hüseyin Kahraman, *Ebû Bekir Râzî'in Ahlâk Felsefesi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 123-124; Ali Rıza Aydın, *Birey ve Din: Din Psikolojisinde Yeni Arayışlar*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004, s. 48; Rifat, a.g.e., s. 34.

taşımaktan kaynaklanır. Bazılarında cimrilik, iktidar arzundan dolayı ortaya çıkar.¹¹

Cimri kimse, hırs ve tutkuyla geleceğe bakarak, harcamada eli sıkı davranır. Kendinin ve yakınlarının geleceğinden emin olabilmek düşüncesiyle malını çoğaltıp durur. Fakat bazı kişilerin korkuları günün birinde sıkıntıya düşmek korkusundan ileri gelmez. Nitekim servet bırakacak çocukları olmayan cimriler de vardır. Böylesi kimselerde cimri tutum, kendini bir tür zevke bırakmayı, tutkuya kapılmayı ifade eder. Bazı insanların, herhangi bir gayeye yönelik olmaksızın, sadece kendileri için mal biriktirmekten zevk aldıkları görülür. Cimrilik yapmalarının sebebi sorulduğunda açık seçik, kabul edilebilir gerekçeler bulamazlar, kaçamak cevaplar verirler. Böylesi kimselerin cimriliğinin arzu ve eğilimlerden kaynaklandığı söylenebilir. Bazı cimrilerde mal sevgisi o kadar ileri noktaya varır ki, adeta mali tanrılaştırırlar.¹²

Cimriliğin ortaya çıkış sebeplerinden birisi, malın bizzat kendisini sevmektir. Öyle kimseler vardır ki, çok büyük servete sahip olduğu, hatta malını bırakacak çocuğu bulunmadığı halde, sırf mal tutkusu yüzünden, toplumdaki muhtaçlara yardımdan kaçınır, kendi zarurî ihtiyaçlarını karşılamayı sürekli erteler. Malını büyük bir aşk ve tutkuyla sever, onların varlığıyla sevinip mutlu olur. Bu durum tedavisi güç bir hastalık halini alır.¹³

Cimriliğin hem hasetle hem de açgözlülük ve kendini beğenmişlikle yakından ilişkisi vardır, çoğunlukla birlikte meydana çıkarlar. Dar görüşlü, korkak ve pinti olanlar cimrilik hastalığına kolay yakalanırlar. Cimrilik bir sıhık belirtisidir. Melankoli, paranoya gibi bazı patolojik durumlarda cimrilik ruhsal bir dengesizlik olarak ortaya çıkar. Yine cimrilik, obsesif-kompulsif kişilik bozukluğu bulunan kimselerde ortaya çıkar.¹⁴

¹¹ Öymen, a.g.e., s. 47.

¹² La Bruyere, *Karakterler*, Çev. Bedia Kösemihal, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s. 248; Muhammed Gazali, *Müslüman'ın Ahlâkı*, Çev. Abdülcelil Candan, Ribat Yayınları, Konya, 1997, s. 163; Bayraktar Bayraklı, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 106; Ebû Bekir Râzî, a.g.e., s 10: Kâhraman, a.g.ê., s. 124.

¹³ Ebû Hâmîd Muhammed el-Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1992, III/577.

¹⁴ Eric Hoffer, *Aklın Muhteris Çağı*, Çev. İhsan Durdu, Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 74; Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s, 137; Bozkurt Koç, "Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif-Kompulsif Kişilik Bozukluğu", EKEV

Yetişme çağında, bireylerde yeterince şeye sahip olmasının engellendiği duygusu uyandırılmamalıdır. Bu durum bireyin cimri bir kişilik geliştirmesine sebep olabilir.¹⁵

Freud'a göre, anal/dışkı dönemde saplanma anal kişilik yapısının (anal karakterin) oluşmasıyla sonuçlanır. Anal dönemde takılmış olan ya da gerileme sonucunda bu dönemi yeniden yaşayanlarda cimri kişilik yapısı görülür. Tuvaletini söylememekte ve çabuk temizlenememekte ısrar eden çocuklar ilerde harislik özelliği olan kişilik geliştirirler. Buna karşılık çabuk temizlenebilen çocuklar ise, cömert kişilik geliştirirler. Anal evrede saplanma yaşayan bireylerin tutumlulukları cimriliğe varan ölçüde olur. Kazandıkları paralarını kolay kolay harcamazlar. Koleksiyonculardır, değer taşıyan her şeyi biriktirirler. Anal dönem bir yaşından üç yaşına kadar süren gelişim evresidir. Libido ağızdan boşalım organlarına yayılır. Çocuğun kas dizgesinin, özellikle ilgiyi çeken dışkılama ve işeme büzgeç kaslarının işlevlerinde gelişme göze çarpar. Çocuk, içerde birikmiş dışkısını tutarak ya da bırakarak haz duyar.¹⁶

Bu bakış açısından hareketle, paranın çoğu kez dışkıyı simgelediği öne sürülmüş, cimrilerin de simgesel olarak pislik biriktirdikleri ifade edilmiştir.¹⁷

II. Cimriliğin Psiko-Sosyal Zararları

Cimrilik psikolojik bakımdan birçok olumsuz sonuçlar doğurmakta, bireysel ve toplumsal zararlara yol açabilmektedir. Örneğin, cimriler, zalim kimselerden daha katı kalpli ve acımasız

---

Akademi Dergisi, sayı: 10, 2002, s. 132; Muhammed Said, *Ruh Terbiyesi*, Sûre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 189; Adler, *a.g.e.*, s. 250, Daco, *a.g.e.*, s. 409.

¹⁵ Bertrand Russel, *Eğitim Üzerine*, Çev. Nail Bezel, Say Yayınları, İstanbul, 1996, s. 111.

¹⁶ Sigmund Freud, *Cinsellik Üzerine*, Çev. Selçuk Budak, Öteki: Açı Yayıncılık, Ankara, 1997, s. 201; Charles Rycroft, *Psikanaliz Sözlüğü*, Çev. M. Sağman Kayatekin, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1989, s. 7; Lütfi Öztabağ, *Psikolojide İlk Adım*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983, s. 186; Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 132-133; Özcan Köknel, *Günlük Hayatta Ruh Sağlığı*, Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1999, s. 146; M. Orhan Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*, Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1995, s. 75; Tuncel Altınköprü, *Şahsiyet Analizi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000, s. 117.

¹⁷ A. S. Neill, *Sorunlu Aile*, Çev. Şemsa Yeğin, Payel Yayınları, İstanbul, 2002, s. 86.

olabilmektedirler. Cimrilik yüzünden insanlar birbirlerinin canlarına ve mallarına zarar verebilmektedirler.¹⁸

Cimriliğin insanda sebep olduğu olumsuz ruh hali onun diğer davranışlarını etkiler, düşüncesini ve aklını esir alır, para ve mal hırsı kişiliği üzerinde hakimiyet kurar. Kişi ölçülü ve dengeli davranabilme yeteneğini kaybeder. Cimri kimseler mal konusundaki tutku ve takıntılarında kolay kolay vazgeçemeyecekleri için hak, insaf ve mantık ölçüleri içerisinde davranabilme kabiliyetlerini kaybedebilir, normal dışı tutumlar ortaya koyabilirler. Cimri kimseler, katı kalpli, duygusuz, acımasız, bencil ve sadece kendini düşünen kişilik özellikleri geliştirirler. Gönüllerini, duygu dünyalarını fakirleştirirler.¹⁹ Mülk edinme eğilimini bir hırs haline dönüştürerek hastalıklı bir davranış tarzı sergilerler.²⁰

Cimrilik daha çok bu tutumu bir karakter haline getirenlefe zarar verir. Cimriliğin zararı öncelikle onu yapanadır. Cimriliğin bireysel zararları; inanlardan kaçarak korku içinde, yalnız yaşama, vicdan azabı çekme, pişmanlık duyma gibi farklı şekillerde kendini gösterir. Cimri, zevkini bilmez, rahatını aramaz, çile içinde, sıkıntı altında ezilir, hazza ve huzura sadece mal biriktirmekle ulaşacağını sanır. Dünya nimetlerinden yararlanmadan, doğal ihtiyaçlarını bile normal olarak karşılayamadan yaşayıp gider.²¹

Servet bağımlısının dostluğu çıkara dayanır; dostlarıyla arasında bir dünya menfaati olsa, çıkarlarını dostlarına tercih eder. Bu yüzden cimri kimsenin toplum içerisinde samimi dostları, halk arasında itibar ve saygınlığı kalmaz. Sevilmeyen itibar edilmeyen bir kişi olur, aşağı görülür. Cimrilik öncelikle aile bağlarını, aile bireyleri arasındaki sevgiyi olumsuz etkiler. Cimriliğin yaygın olduğu toplumlarda anlaşma, kaynaşma, yardımlaşma ve

¹⁸ Mustafa Çağrıncı, *Ana Hatlarıyla İslâm Ahlâkı*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1991, s. 281; Aydın, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁹ Ebu'l-Hasan el-Mâverdi, Maddî ve Manevî Yüce Hedefler, Çev. Bergamalı Cevdet Efendi, M.E.B., İstanbul, 1993, s. 502; Murtaza Mutahharî, *İnsan-ı Kâmil*, Çev. Şeyhmus Okur, Akademi Yayınları, İstanbul, 1989, s. 192; Öymen, *a.g.e.*, s. 50; Peker, *a.g.e.*, s. 164.

²⁰ Erich Fromm, *Yaşama Sanatı*, Çev. Aydın Arıtan, Arıtan Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 79.

²¹ Christian Gotthilf Salzmann, *Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*, Çev. M. Cahit Gündoğdu, Hayat Yayınları, İstanbul, 2001, s. 133; La Bruyere, *a.g.e.*, s. 248; Kinalızâde, *Ahlâk-ı Alâî*, s. 301; Rifat, *a.g.e.*, s. 35; Sert, *a.g.e.*, s. 351.

dayanışma mümkün değildir. Sonuçta tek başına ve yalnız kalmak vardır.²²

Cimri kimse, hem kendisinin hem de geçindirmekle yükümlü olduğu kimselerin ihtiyaçlarını karşılamaktan geri durur. Ne kendisine yararı olur ne de başkalarına. Harcama yapmaktansa sefalete katlanır, beslenmek yerine açlığa, giyinmek yerine soğuğa, tedavi olmak yerine hastalığa razı olur.²³

III. Cimriliğin Tedavisi/Eğitimi

Cimrilik, nefsin yakalandığı tedavisi güç hastalıklarından biri kabul edilmiştir. Cimri bir kimsenin cömertlik düzeyine gelmesi kolay değildir.²⁴ Bununla birlikte insan, mal konusundaki zayıflığını ve ihtirasını ahlâk kurallarına ve toplumsal değerlere uyarak kontrol altına alıp dengeleyebilir. Cimriliğin tedavisi her şeyden önce, vermeye başlamakla mümkün olur, sonra cömertlikte karar kılmak için çaba harcamak gerekir.²⁵ Cimrilik eğilimi güçlü olan insanların, cömertliği öğrenmede daha çok egzersize ihtiyacı vardır.

Ahlâk bilimi açısından özgeci davranışların bireylerde güçlendirilmesi, insanların bencillikten arındırılması eğitimle mümkündür. Örneğin paylaşma eğilimi doğuştan insana hazır olarak verilen bir karakter olmaktan çok, öğrenilen bir kişilik özelliğidir. Çocuk paylaşma ya da paylaşmamayı öncelikle annesinin tutumlarından öğrenmeye başlar.²⁶

Karakter eğitiminde, ahlâkî açıdan olumlu eğilimlerin uyandırılması, olumsuzların ise bastırılması esas alınmalıdır.

²² Tuncer Elmacıoğlu, *Bilgece Yaşamak*, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1999, s. 133; Hasan Haksan, *Çağdaş Görgü Sözlüğü*, Varlık Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 19; Rifat, s. 35; Said, a.g.e., s. 190; Yamakoğlu, a.g.e., s. 187.

²³ Ragıb el-isfehânî, *İslâm'ın Ahlâkî İlkeleri: ez-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Şerîa*, Çev. Abdi Keskinsoy, Beşikçi Yayınevi, Trabzon, 2003, s. 408; Kinalızâde Ali Efendi, *Devlet ve Aile Ahlâkı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, tsz., s. 28; Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Âyetlerle İslâm Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 154; Öymen, a.g.e., s. 50.

²⁴ Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerim'e Göre Ahlâk Esasları*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 117; el-isfehânî, *İslâm'ın Ahlâkî İlkeleri: ez-Zerî'a ilâ Mekârimi's-Şerîa*, s. 408; Rifat, a.g.e., s. 34.

²⁵ Celal Kırcı, *Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1989, s. 150; Yamakoğlu, a.g.e., s. 188.

²⁶ Adil İzveren, *Toplumsal Törebilim*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1980, s. 103; Şenay Yapıcı, Mehmet Yapıcı, *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*, Anı Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 18.

Cömertlik, özgecilik, yardımseverlik, uyandırılması gereken eğilimlerdenidir. Buna karşılık, bencillik gibi eğilimler ise söndürülmesi lazım gelen eğilimlerdir. Ahlâk eğitiminde insanlara sadece, "hırs gösterme, kıskanç olma!" demek yeterli değildir. Bunun yerine, arzu ve eğilimlerin akışını ahlâken faydalı yönlere çevirmek hedef olarak seçilmelidir.²⁷

Ahlâk eğitiminde adaya ahlâkî tutum ve davranışları kazandırabilmek için alıştırmalar yaptırmak, ahlâk kurallarını onlara anlatarak ve okutarak belletmek, ahlâkî sorunların çözümünde kılavuzluk yapmak gerekir. Ahlâk eğitiminin bireyin üzerinde etkili olabilmesi, çevreden gelecek övgü ve takdirlerden, ayıplama ve kınamalardan bağımsız değildir. Bu yüzden sonuç alıcı bir ahlâk eğitimi için yetişme çağındaki bireylerin olumlu davranışları desteklenmeli, yanlış davranışları, yapılan uyarılarla düzeltilmelidir. Örneğin çocuk, yaptığı yardımlar ve fedakârca davranışlar sebebiyle övülmelidir. Yetişmekte olan neslin, olumlu ahlâkî karakterleri edinmede yakın çevresinin rehberliğine ihtiyacı vardır. Bu yüzden başta anne-baba olmak üzere yetişkin nesil, cimrilik gibi her türlü ahlâk dışı davranış kalıplarından uzak durmalıdır. Başkalarına yaptıkları yardımlarla çocuklarına örnek olmalıdır. Çocuklar diğerkâmlık gibi iyi ve güzel davranışlara yönlendirilmelidir.²⁸

IV. Kur'an'da Cimriliğin Ele Alınışı

Araştırmamızın bu bölümünde, cimrilikten bahseden âyetleri ele alacağız. Âyetleri değerlendirmeye geçmeden önce, Kur'an'da cimrilikle ilişkili olduğunu tespit ettiğimiz "buhl", "şuhh" ve "kutr" kelimelerinin anlam çerçevelerini belirlemeye çalışacağız. Cimriliğin insan doğasındaki kaynaklarına işarete eden âyetleri bir başlık altında inceleyeceğiz. Ardından cimriliği, münâfıklığın belirleyici karakter özelliği olarak izah eden âyetleri değerlendireceğiz. Daha sonra, genel manada olumsuz bir karakter sahibi olarak cimri insan tipini tasvir eden âyetleri ele alacağız. Cimrilik karşısında olumlu karakter geliştirebilen, bir anlamda cömert olmayı başarabilen

²⁷ İbrahim Alâettin Gövsa, *Çocuk Ruhü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1952, s. 238; Yaşar Fersahoğlu, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Duygu Eğitimi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 81, 96-97; Şadi Eren, *İnsan ve Eğitimi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1996, s. 112.

²⁸ İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, Gül Yayınevi, Ankara, 1996, s. 193; Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 202; 235-236; Peker, a.g.e., s. 165.

mü'minlerin durumunu anlatan âyetleri konu edineceğiz. Ele aldığımız her âyette cimriliğin sebeplerine, zararlarına, eğitimine, ortaya çıkış şekillerine dair doğrudan ve dolaylı olarak verilen mesajları müfessirlerin yorumları doğrultusunda açıklamaya çalışacağız.

A. Kur'an'da Geçen Cimrilikle İlgili Kavramlar

Haz, ün ve refah gibi dünyevî olguların sürekliliğini ve çoğalmasını sağlayan unsurların başında mal geldiği için insan onu kendi cinsinin zayıf, ihtiyaç sahibi, yoksul olanlarına iyilik ve ahlâkî amaçlarla harcamaya yanaşmaz. İnsanın bu özelliği Kur'an'da cimrilik anlamına gelen "kutûr", "şuhh", ve "buhl" kelimeleriyle ifade edilmektedir.

"Buhl", elde edilen, kazanılan sahip olunan şeylerden -onları elde tutup bırakmamak suretiyle- bol bol vermemektir. Hak sahiplerine haklarını vermeksizin malı kesmek, bırakmamaktır. "Bahîl" ise, buhl davranışını çok yapan kimsedir. Buhl yani cimrilik, iki şekilde yapılır; birisi kişinin kendi sahip oldukları konusunda, diğeri de başkasının sahip oldukları hakkında cimrilik etmesidir. Kişinin kendisi cimri olduğu gibi, başkalarından da bu davranışı beklemesidir. Cimri tutum ve davranışların çoğu yerilmiştir. Buhl'ın zıddı cûd / kerem yani cömertliktir.²⁹ Buhl, "şuhh"un yani bencilliğin bir ürünüdür. Şuhh, bencilliği teşvik eder yani dürtüler.³⁰

Dinî bir terim olarak buhl, dinen verilmesi gerekli görülen zekât ve benzeri yardımları hak sahiplerine vermekten kaçınmak, îsârî yani özgeciliği terketmektir. Buhl, bir anlamda insanî niteliklerin ortadan kalkması, hayvanî / içgüdüsel eğilimin öne çıkmasıdır. Tasavvuf geleneğinde işe, bahîl, ruhunu/benliğini Hakk'a vermeyen, teslim etmeyendir.³¹

²⁹ Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed İbn Mükrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1997, XI/47; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn İbn Muhammed er-Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., s. 38; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1994, s. 1247; Mecdüddîn Muhammed İbn Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi't-Temyîz*, el-Mektebetü'l-İlmî, Beyrut, tsz. II/227; Ahmed İbn Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetü'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1993, I/185-186.

³⁰ Muhammed Ali İbn Ali İbn Muhammed et-Tahânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II/227.

³¹ Ali İbn Muhammed Eli İbn Ali el-Cürçânî, *Kitâbu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2002, s. 41; et-Tahânevî, a.g.e., I/192.

Cimrilikle ilgili diğer bir kelime, "katera"dır. "Katera" fiili, birisi için bir şeyi daralttı, azalttı, bir şeyi bir şeye ekledi, kattı anlamına gelir. "el-Katru" daraltma, kıt kanaat geçinecek kadar nafaka verme, geçim darlığı; "el-kitru", küçük pay / hisse demektir. Zayıf kimse hakkında hafif olduğu için "raculun kâtirun" denir. Geçim sıkıntısı içerisinde olmak "kutre" kelimesiyle anlatılır. "el-Kitru" küçük pay anlamındadır. "el-Katerah", ordunun geçerken arkasından bıraktığı toz bulutu demektir. Mütekebbir kimseye "el-katiru" denir. "el-Katûr", "el-bahîl" yani cimri anlamındadır.³² "Katera" kelimesiyle insanın yüzü nitelendiği zaman, sıkıntı veya ölüm halinin insanın yüzünde oluşturduğu karanlık ve çöküntü anlatılır.³³

"Katûr" kelimesiyle Kur'an'da insanın cimriliğine dikkat çekilir. Bu kelimeyle insanın cimriliği bir alışkanlık haline getirdiği dile getirilir. (İsra, 17/100) Yine Kur'an'da geçimi dar, fakir olan kimseden "muktur"³⁴ diye söz edilir. Kur'an'da, dini yalanlamasından ve kendisine ölümün gelip çatmasından dolayı bir kimsenin yüzünü toz kaplaması (yüzünün aldığı şekil) "katerah"³⁵ kelimesiyle anlatılır. Bu kimselerin yüzlerini adeta bir duman kaplar. Yüce Allah bir anlamda onların yüzlerine bir tür karanlık verir.³⁶

"Katera" fiilinin anlamları arasında yer alan, "ortalığı toz bulutunun kaplaması", "hoşlanılmayan bir durumla karşılaşan kişinin yüzünde bir tür karanlığı andırır durumun meydana gelmesi" gibi olumsuz anlamlar, cimriliğin, cimri kişinin benliğinde meydana getirdiği olumsuzluklarla yakından ilişkili gözükmektedir. Cimri kimse adeta bir toz bulutu ya da dumanın örtmesi gibi, Allah'ın kendisine verdiği nimetlerin üzerini örtmektedir. Bu

³² Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mekâyisü'l-Lüga*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, V/55; İbn Manzûr, *a.g.e.*, V/72-73; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhîd*, s. 590-591; Firûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, IV/237; el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 392-393; el-Halebî, *a.g.e.*, III/318.

³³ Cârullah Ebu'l-Kâsim Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, basım yeri belli değil, 1979, s. 491.

³⁴ "Henüz dokunmadan ya da mehir kesmeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. Ancak onları faydalandırın (bir miktar bir şey verin). Eli geniş olan kendi gücü nisbetinde, eli dar olan da kendi kaderince güzel bir şekilde faydalandırmalıdır. Bu, iyilik edenlerin üzerine bir borçtur." (Bakara, 2/236)

³⁵ "Yüzler de var ki o gün tozlanmış. Onları karanlıklar bürümüş." (Abese, 80/40-41)

³⁶ el-Firûzâbâdî, *a.g.e.*, IV/237; el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 392-393; İbn Fâris, *a.g.e.*, V/55; el-Halebî, *a.g.e.*, III/318-319.

nimetlerle, muhtaç insanlar arasına bir perde çekerek, başkalarının onlardan yararlanmasını engellemektedir.

Bu konunun önemli bir kelimesi de "şuħ"dur. Arapça'da "şuħ", hırsla birleşen cimrilik, nefsin sahip olunan şeyler konusunda hırs göstermesi olarak açıklanmıştır. Şuħ'un cimriliğın en ileri derecesi olduğu söylenmiştir. Şuħ, îsâr'ın (özgeciliğın, diğergamliğın) zıddıdır. Bu yüzden dilciler her iki kavramı birbiriyle karşılaştırarak izah etmişlerdir. İsâr'ın isim-i fâil kalıbı olan "mü'sir", muhtaç olduğu bir konuda başkasını kendisine tercih eden kimsedir.³⁷

İki kişiden her biri, başarının kendisinin olmasını ister ve bu konuda arkadaşına engel olursa, bu durum "teşâha" fiiliyle anlatılır ve "teşâha'r-raculani ale'l-emr" denir.³⁸ Şuħ kelimesinin "teşâhâ" kalıbının ifade ettiğı anlam, cimriliğın ortaya çıkışında bir tür rekabet ve üstün gelme eğilimin rol oynadığına işaret eder.

Şuħ'un isim kalıbı olan "şehîh" ise, elinde bulunmayan şeye sahip olma konusunda hırsla dolu olan kimsedir. Eğer bir şeyi eline geçirirse, onu elinden çıkarma konusunda cimri davranır. Aslında cimrilik şuħ'un bir ürünüdür. "Şuħ", insanı cimri olmaya sevkeder. "Şuħ", doymazlık, cimrilik ve kıskançlık gibi görüntülerle ortaya çıkabilir. Fakat o bunlardan herhangi biri manasına gelmiş olmakla sınırlı kalmayıp, bunların toplamından meydana gelen ruhsal bir durumu ifade eder.³⁹

"Şuħ" kelimesinin ilk çağrıştırdığı anlamlardan birisi cimrilik olmakla birlikte, Arapça'da bu kelime daha kapsamlı bir ruhsal durumu dile getirir. Cimrilik, kıskançlık, hırs, doymak bilmezlik gibi durumlar, şuħ'un insan davranışlarında ortaya çıkış şekilleridir. Bir kavramı tarif etmenin yollarından birisi de onun ne olmadığını söylemektir. Buna göre, "şuħ" kelimesi açıklanırken, onun "îsâr"ın karşıtı olduğu ifade edilir. Dolayısıyla "şuħ", "îsâr"ın zıddı olan şeydir.

³⁷ İbn Manzûr, *a.g.e.*, II/495-496; el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 256; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, III/300; el-Halebî, *a.g.e.*, II/291.

³⁸ İbn Fâris, *a.g.e.*, III/178.

³⁹ el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 256; el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevî't-Temyîz*, III/300; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut, İstanbul, 1990, s. 551.

B. Cimrilik ve İnsan Tabiatı

Mal sevgisi insanda içgüdüsel olarak var olan bir eğilimdir. İnsan bu eğilimini hayatın öncelikli amacı durumuna getirir, ahlâkî kurallardan ve toplumsal değerlerden uzak bir biçimde hırs haline getirirse cimrilik denilen olumsuz karakter ortaya çıkabilir. Kur'an cimriliğin insan benliğine yerleşebilen bir huy olduğunu şöyle ifade eder: "De ki: "Eğer Rabb'imın rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, sarfetmekle tükenir korkusuyla onu tutar kimseye bir şey vermezsiniz. Hakikaten insan çok cimridir."⁴⁰

Bu ayette geçen "ve kâne'l-insânu katûrâ" yani "hakikaten insan çok cimridir" ifadesine göre cimrilik insan benliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanın nefsi adeta cimrilikle damgalanmıştır. Cimrilik, insanın sahip olabileceği karakterlerden birisidir; tabiat ve seciye olarak onda bulunabilmektedir. İnsan cimrilikte çok ileri gidecek kadar hırslı ve bencildir. Her insanda cimriliğe olan yatkınlık doğal kabul edilmiştir. Çünkü insan muhtaç bir varlık olarak yaratıldığı için, sahip olduğu şeyleri ileride ihtiyaç duyarım korkusuyla saklamaya meyillidir. Yaratılışı gereği maddî değer ve imkânlarla bağımlı olduğundan içgüdüsel olarak onlara sıkı sıkıya sarılma eğilimindedir.⁴¹

Âyetten ve müfessirlerin yorumlarından "cimrilik doğuştandır" gibi bir anlam çıkarmak tutarlı olmaz. Burada, insan doğasında onu cimriliğe götürecekt yatkınlığın olduğunu söylemek daha doğru olur. Bunun insan doğasındaki kaynağı "şuhh"dur. Cimriliğin insan benliğinin ayrılmaz bir parçası olması, nefsin onunla damgalanması şeklindeki izahlar cimri olmaya ilişkin gerekli potansiyelin insan benliğinde bulunması şeklinde değerlendirilebilir. O kadar ki, eğer insan, kişiliğini eğiterek, kontrol ederek önlem almazsa, nefsinin haz ve istekler doğrultusunda serbest bırakırsa, nefis kendiliğinden cimriliğe doğru hareket edebilir. Bu yönüyle insan cimrilikle yakından ilişkilidir, cimrilik karakterini geliştirmeye hazırlıklı ve isteklidir.

⁴⁰ İsrâ, 17/100.

⁴¹ Muhammed Cemâluddîn el-Kâsimî, *Tefsîru'l-Kâsimî*, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1994, IV/634; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefsîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, tsz., II/178; Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1997, s. 580; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, IV/1921; Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, Tımaş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 105; Buladı, a.g.e., s. 47.

Bu âyetin özellikle inkârcılar için indiğini söyleyenler olduğu gibi, genel manada insanları anlattığı da ileri sürülmüştür.⁴² Yüce Allah genel olarak insanlara ya da inkârcılara⁴³ şöyle seslenmektedir: Eğer Rabb'inizin yarattıklarına/kullarına hazırladığı, bol bol verdiği rızık kaynaklarına ve nimetlere, hazineler dolusu mala, bunlara ulaşma vasıtalarına sahip olsanız, tükenir korkusuyla cimrilik eder, fakirlik endişesiyle harcamaktan çekinir, infaktan kaçınırdınız. Onlardan az bir miktarını bile ihtiyaç sahiplerine veya diğer hayır yollarına harcama konusunda son derece bencillik ve cimrilik gösterirdiniz. Bununla birlikte Allah'ın rızık ve nimetleri asla tükenmez.⁴⁴

Bu âyette (17/100) "sarfetmekle tükenir korkusu" ifadesinde cimriliğin ortaya çıkış sebebiyle ilgili önemli bir ipucu yer almaktadır. Müfessirlerin yorumlarını da dikkate aldığımızda âyet cimriliğin fakirlik korkusu, gelecek endişesi, güven arayışı gibi sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığına işaret etmektedir.

İnsanın benliğindeki mal tutkusu çok olduğundan hep kendini düşünür. Yeryüzündeki bütün mal mülk kendisinin olsa, hatta Allah'ın rahmet hazineleri kendisine verilse, başkaları için tam olarak harcamaktan çekinir. Her zaman eline ve kalbine cimrilik zincirini vuracak sebepler bulur.

İnsan, çevresinde oluşan koşullardan etkilenen bir varlıktır. Eğer, insanın çevresinde onun haz duymasını sağlayacak koşullar oluşmamışsa; bencil, kendini yeterli gören bir kişilik eğilimi gösterebilir. Eğer insanı etkileyen koşullar onun elem duymasına neden oluyorsa, bu durum insanda yakınma, korku, üzüntü, sızlanma gibi duyguları ortaya çıkarır. Kur'an, sözü edilen bu iki davranış biçiminin insan doğasının karakteristiğini oluşturduğunu

⁴² Ebû Abdullah Muhammed İbn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, X/217.

⁴³ Âyet sadece inkârcılara yönelik değerlendirildiğinde şu anlam ortaya çıkar: Onlar Hz. Muhammed'e verilen peygamberlik nimetini, dolayısıyla ona verilen bu üstünlüğü kabul edip içlerine sindiremediler. Bir başkasının sahip olduğu üstünlüğü kabul edemeyecek kadar cimri olan kimseler Allah'ın tüm hazinelerine sahip olsalar bile, başkalarına iyilik yapma konusunda cömert olamazlar. (Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Çev. Muhammed Han Kayani ve Diğerleri, İnsan Yayınları, İstanbul, 1989, III/127)

⁴⁴ el-Kurtûbî, *a.g.e.*, X/217; Abdullah İbn Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1996, II/476; el-Kâsimî, *a.g.e.*, IV/634; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/178; Bilmen, *a.g.e.*, IV/1921; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, V/254.

açıklar. Yine Kur'an, cimrilüğün, insan doğasındaki bu eğilimden kaynaklandığına işaret eder:

Kur'an'da " O ateş, alevlenen bir ateştir. Derileri kavurur ve soyar. Kendine çağırır, sırtını dönüp gideni, mal toplayıp kasada yığanı! Doğrusu insan "helu" olarak yani hırslı yaratılmıştır. Kendisine kötülük dokunduğunda sızlanır, kendisine hayır dokunduğunda yoksullara yardım etmez. Ancak namaz kılanlar bunun dışındadır."⁴⁵ âyetlerinde insanın genel karakteri tasvir edilmektedir. Bu tasvirin anahtar kavramı "helu"dur. Bu kelime insanın, doğuştan aceleci, sabırsız, dayanıksız, çabuk usanan, mızıklanan, aşırı hırslı bir varlık olduğunu anlatır. İnsanın hem verimli başarılarla hem de kronik memnuniyetsizliklere ve hayal kırıklıklarına sürükleyen bir iç tatminsizlikle donatıldığını ifade eder. Bununla birlikte Yüce Allah "helû" kelimesiyle tam olarak neyi kastettiğini âyetin devamında bizzat kendisi açıklamıştır: İnsan bir iyiliğe, mala, servete, sağlığa, mevkiye erişince cimrilik ve kıskançlık edip başkalarına yardım etmeyen, şükretmeyen, kendini yeterli gören, bencil bir karaktere bürünür. Aşırı hırs ve tutkudan dolayı kimseye bir şey vermek istemez, Allah yolunda iyilik yapmaktan uzak durur, eline geçeni toplayıp saklamaya çalışır. Yine başına bir kötülük, hastalık, sıkıntı, yoksulluk, felâket geldiği zaman da çok sızlanan, üzülen, kıvranan, yardım dileyen, kendi şanssızlığına yakınan, feryat eden, korkan, şaşırıp kalan bir tutum sergiler.⁴⁶

Kur'an'da "helu" diye ifade edilen özellik, insanın cimrilik karakterinin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan özelliktir. Buna göre, insanın aceleci, sabırsız, dayanıksız, mızıkçı, aşırı hırslı, memnuniyetsiz ve tatminsiz oluşu, onda cimrilüğün ortaya çıkmasına zemin hazırlayan psikolojik sebeplerdendir.

Kur'an, insanın ahlâkî zayıflığından bahsederken, iman eden ve doğru yolda olanları bundan istisna etmiştir; olumsuz huy ve karakter sahiplerini kinamıştır. Bunlardan anlaşıldığına göre insanın

⁴⁵ Meâric, 70/15-22.

⁴⁶ Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed İbn Habîb el-Mâverî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz, VI/94-95; İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, IV/449; İsmâil Hakî el-Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-Beyân*, Mektebetü Eser, İstanbul, 1389 h., X/162; Ahmed Mustafâ el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, X/199; Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991, XXIX/121; Esed, a.g.e., s. 1187-1188; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, tsz., VIII/5357; Ateş, a.g.e., X/62.

doğuştan getirdiği birtakım zayıflıkları ve Allah'ın kınadığı huyları değiştirebilmektedir. İnsandaki "helû" eğilimi, doğru bir şekilde yönlendirilirse, insan bilinçli bir ruhsal gelişmeye doğru yol alabilir, cimrilik ve benzeri düşkünlüklerden kurtulabilir. Eğer insan Allah'ın gösterdiği doğru yolu kabul eder ve kendisini eğitmek için bizzat çaba gösterirse, zayıf noktalarını tedavi edebilir. Allah'a güvenmek, inanmak ve ibadet etmek insanda olumlu karakterler meydana getirebilir. Eğer bu konuda gerekli ciddiyeti takınmazsa söz konusu zayıflıklar onun benliğinde yerleşip gelişir. Özellikle inançsızlık, Allah'a bağlanmamak insanda dengesiz karakterlerin oluşmasına fırsat hazırlayabilir.⁴⁷

Kur'an, özellikle namaz kılan mü'minlerin "helu" diye ifade edilen karakterden ve onun bir yansıması olan cimrilikten uzak kalabilmeyi başarabildiklerini açıklar. Namazlarını gereğince yerine getirebilen mü'minler Allah'ın gözetimi, rehberliği, kolaylaştırması ve muvaffak kılması sayesinde olumsuz karakterlerden korunabilirler ve namaz sayesinde olumsuz huyları zıtlarıyla değiştirebilirler.⁴⁸

İman, bir müslümanın Kur'an'daki bütün değerleri benimsediği, namaz ise, bu kabulün sürekli pekiştirilmesi ve bilinç düzeyinde tutulması demektir. Buna bağlı olarak gerçek bir mü'min Kur'an'daki, cömertlik gibi olumlu karakterleri, edinme çabası içerisine girer. Başkalarına iyilik etmenin, Allah'ın emanet olarak verdiği maddî ve manevî -bilgi gibi- değerleri paylaşmanın gayret ve bilincini taşır. Böylece iman ve onun tezahürlerinden olan ibadet/namaz mü'min bireyin cimrilik karakteri geliştirmesine engel olur.

Kur'an cimriliği konu edindiği âyetlerde, onun sadece olumsuz bir kişilik özelliği olduğunu vurgulamaz. Bunun yanında ciddi bir tedavi yöntemi tavsiye eder. Kur'an'ın önerdiği tedavi yöntemi, sahip olunan maldan başkalarına vermeye başlamak ve bu öğrenmeyi, alışkanlığı pekiştirmek için aralıksız egzersiz yapmaktır. Kur'an bu âyetlerde (70/15-22) insanların cimriliğini eleştirirken onların yoksula yardım etmediğinden, ama mü'min kimselerin cimrilik yapmadığından, aksine yoksula yardımda bulunduğundan bahseder. Dolaylı olarak, insanları cimrilik konusunda eğitmek için

⁴⁷ Esed, a.g.e., s. 1188; el-Mevdûdî, a.g.e., VI/421; Ateş, a.g.e., X/62.

⁴⁸ İbn Kesîr, a.g.e., IV/449; el-Bursevî, a.g.e., X/164; el-Merâğî, a.g.e., X/200; Yazır, a.g.e., VIII/5357-5358.

onları muhtaçlara yardım etmeye alıştırmak gerektiğine işaret eder.

Cimri, görünüşte başkalarına karşı belli bir tutum geliştirmektedir. Oysa bu tutumun sonuçları kendi şahsına yöneliktir. Kur'an'ın ifadesiyle "ancak kendisine cimrilik eder": "Eğer onları isteseydi de sizi sıkıştırırsaydı cimrilik ederdingiz, kinlerinizi ortaya çıkarırdı. İşte sizler, Allah yolunda harcamaya çağrılıyorsunuz; ama içinizden kimisi cimrilik ediyor. Kim cimrilik ederse o ancak kendisine cimrilik eder. Allah zengindir, sizler fakirsiniz. Eğer yüz çevirecek olursanız, yerinize başka bir toplum getirir de onlar sizin gibi olmazlar."⁴⁹

Yüce Allah insanlardan bütün mallarını yardım amaçlı harcamalarını talep etmez. Çünkü O insanın mal konusunda ne kadar hırslı/tutkulu ve bencil olduğunu, bu durumunun onların zoruna gideceğini, kinlerini ortaya çıkaracağını bilir. Eğer Allah, zekât ve din hizmetleri için mallarının tamamını isteseydi cimrilik eder, hiçbir şey vermezlerdi. Bu yüzden sadece mallarından sınırlı/az bir miktarını Allah yolunda harcamalarını tavsiye eder.⁵⁰

Özellikle bireyler yetişme çağındayken sahip olma güdüsü engellendiğinde cimri kişilik geliştirme eğilimi ortaya çıkar. Yüce Allah bu âyette insanların sahiplenme güdüsünü engelleme anlamına gelebilecek âyet indirseydi yani onlardan bütün mallarını Kendi rızası için harcamalarını isteseydi kızgınlıkla birlikte cimriliğin ortaya çıkması kaçınılmazdı. Bunun yerine mallarından az bir bölümünü hayır ve başkalarına iyilik amaçlı harcamalarını emir ve tavsiye buyurmuştur. Böylesi emir ve tavsiyeler onları cömertliğe alıştırmış, cimrilik hastalığına karşı korumuştur.

İnsanlar Allah yolunda harcama yapmaya, zekât ve sadaka vermeye, dinî amaçlar uğrunda yardımda bulunmaya çağrıldıklarında bazıları aşırı mal sevgisi dolayısıyla cimrilik eder,

⁴⁹ Muhammed, 47/37-38.

⁵⁰ Ebu'l-Kâsım Cârullah Muhammed İbn Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzil*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV/321-322; Ebû Bekr Câbir el-Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, V/91; el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/201; Yazır, *a.g.e.*, VI/4399; Ateş, *a.g.e.*, VIII/445; Mahmut Toptaş, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsiri*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 1993, VII/170.

fedakârlıktan kaçınırlar, vermekten hoşlanmazlar. Mallarından az bir kısmını dahi vermeye yanaşmazlar.⁵¹

Müfessirlerin bu âyetlere (47/37-38) getirdiği yorumlar, cimriliğin sebepleri arasında aşırı mal sevgisi, mala karşı hırslı ve tutkulu olma, bencillik gibi durumların bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Yüce Allah böyle davranan kimseleri şu şekilde uyarır: Kim cimrilik yaparsa bunun zararı kendisinedir, infakta bulunursa da yararı kendisinedir. Cimrilik eden, Allah'ın rızasından ve sevaptan, nefsinin arındırmaktan yoksun kalır. Allah'ın, kulların mallarını infak etmelerine bir ihtiyacı yoktur, çünkü O "zengin"dir, asla hiçbir şeye muhtaç değildir. Oysa bütün insanlar Allah'a muhtaçtırlar.⁵²

Yüce Allah burada cimriliğin, onu yapan kişiye zarar verdiğini açıklar.⁵³ Burada sözü edilen zarar, sevaptan yoksun olma, Allah katında sorumlu olma, ahirette cezalandırılma gibi manevî zararlar olabileceği gibi, dünyevî zararlardan da olabilir. Cimri kişi, bu özelliğine bağlı olarak diğer birçok olumsuz karakterin de sahibi olabilir. Doğru düşünebilme, sağduyulu olabilme, vicdanlı ve insafli davranabilme yetilerini kaybedebilir. Dünyevî ihtiyaçların normal

⁵¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmızı't-Tenzil*, IV/321-322; el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/201; Yazır, *a.g.e.*, VI/4399; Bilmen, *a.g.e.*, VII/3406; Ateş, *a.g.e.*, VIII/445.

⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmızı't-Tenzil*, IV/321-322; el-Merâğî, *a.g.e.*, IX/201; el-Cezâirî, *a.g.e.*, V/91-92; Yazır, *a.g.e.*, VI/4399; Bilmen, *a.g.e.*, VII/3406; Ateş, *a.g.e.*, VIII/445.

⁵³ Hz. Peygamber cimriliğin insan ruhunda meydana getirdiği etkileri, cimri kimse ile cömert kimsenin ruhsal dinginlik ve huzursuzluk durumlarını bir hadiste şu şekilde tasvir etmiştir: "Cimri ile infak eden cömerdin örneği şu iki kimsenin durumuna benzer. Bunların üzerlerinde göğüslerinden köprücük kemiklerine kadar vücutlarını kaplayan demirden bir giysi vardır. Bunlardan sadaka veren cömert, sadaka verir vermez üzerindeki demir giysi genişler, aşağı doğru sarkarak bedende bırakmış olduğu izleri siler. Cimri kimseye gelince, asla sadaka vermek istemez, buna bağlı olarak üzerindeki zırh vücudunu sıkıya başlar. Cimri ise kendisini sıkı bu zırhı genişletmeye çabalar, fakat başarılı olamaz." (Ahmed Muhammed İbn Hanbel, *Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, II/256) Burada cimrinin psikolojik açıdan çektiği sıkıntı, içinde bulunduğu ruh hali, vücudu her taraftan sıkı bir cendereye benzetilmektedir. İnsan cimri de olsa, çevresindeki ihtiyaç sahibi insanların içinde buldukları kötü duruma büsbütün duyarsız kalmaz ve buna üzülmekten kendini alamaz. Onlar için harcama yapmayı aklından geçirir, fakat benliğini saran cimrilik buna engel olur. Bu yüzden vicdanında bir çatışma yaşar ve bu iç çatışma huzursuzluğa neden olur. (Kamil Miras, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1980, V/193-194)

bir şekilde karşılanması noktasında hem kendisini hem de yakınlarını ihmal edebilir, hayatı çekilmez kılabilir.

Cimriliği engellemenin yolu, toplumda cimrilik karşıtı olan ahlâk değerlerinin insanlara kazandırılmasıdır. Kur'an'ın önerdiği ahlâk sisteminde ilâhî amaçlar için, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak niyetiyle ihtiyaç sahiplerine ve gerekli yerlere harcamada bulunmak önemli bir edem, ahlâkî bir değerdir. İşte Kur'an, insanları bir yandan cimrilikten sakındırırken, diğer yandan da onun karşıtı olan olumlu ahlâkî değeri dikkatlere sunmuştur. Örneğin bu âyetlerde (47/37-38) hem cimriliğin dünyevî ve uhrevî zararlarını açıklamış hem de insanları Allah yolunda harcama yapmaya çağırmıştır.

Eğer insanlar Allah'ın emirlerine uymaktan vazgeçerlerse, Allah da onların yerine başka bir topluluk getirir. Allah'ın getireceği bu yeni topluluk, diğerleri gibi cimrilik etmezler.⁵⁴ Cimrilik eden bir toplumun yerine cimrilik etmeyen bir toplumun getirilmesi, cimriliğin bir bireyin ya da toplumun kaderi olmadığı, eğitilerek değiştirilebileceği anlamına gelir.

C. Cimrilik ve Münâfıklar

İnsan, zengin değilken, muhtaç durumdayken Allah'tan kendisini zengin kılmasını dileyebilir. Böyle bir kimse aynı zamanda, "zengin birinin cimri olmaması gerektiğinin, Allah'ın gösterdiği ölçülerde ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunması gerektiğinin" de bilincindedir. Allah'tan kendisini zengin kılmasını isterken, Allah'ın emrettiği zekât, sadaka gibi emirlerini yerine getireceğine dair söz verir. Allah, bu kimsenin duasını kabul edip onu zengin kıldığı zaman, o kimse iki otorite arasında çatışma yaşamaya başlar. Bunlardan biri nefsi yani dürtüleri, arzu ve eğilimleri; diğeri ise, imanı ve inandığı değerleridir. Eğer sözünü ettiğimiz kimse münâfık ise yani gerçekten iman etmemişse, onun davranışlarını nefsi (arzu ve eğilimleri) yönlendirir. İmanın ve ilâhî değerlerin onun hayatında yaptırım gücü olmaz. Eğer münâfık, ihtiyaç sahiplerine yardım eder, zekât ve sadaka verme davranışında bulunursa, bunu daha çok gösteriş için yapar. Yüce Allah, münâfıklarda ortaya çıkan bu özelliği şu şekilde tasvir eder:

"Onlardan kimi de: "Eğer Allah, lütfundan bize verirse elbette sadaka vereceğiz ve faydalı insanlardan olacağız!" diye Allah'a ant

⁵⁴ Ateş, a.g.e., VIII/445.

*içtiler. Ne zaman ki Allah lütfundan onlara verdi, O'nun verdiği cimirlik ettiler ve yüz çevirerek sözlerinden döndüler. Kendilerine, verdikleri sözden döndüklerinden ve yalan söylediklerinden dolayı Allah, kendisiyle karşılaşacakları güne kadar onların kalplerine iki yüzlülük sokmuştur.*⁵⁵

Münafıklardan bazıları, Allah kendilerine mal ve servet verdiği takdirde onu Allah yolunda harcayacaklarını, zekât ve sadakalarını vereceklerini, iyi ve yararlı insanlardan olacaklarını vaat etmişlerdir. Allah kendilerine bol bol nimet, mal verdiğinde ise verdikleri sözden cayıp bencil olmuşlar, cimrileşmişler, üzerlerine düşen zekât ve sadakaları vermemişlerdir. Bu yüzden Allah onların kalplerinde nifakın / ikiyüzlülüğün oluşmasını dilemiştir. Cimrilik edip, söz verdikleri sadaka ve iyilikleri yapmadıkları için ikiyüzlülük onların kalplerine yerleşmiştir. Cimrilik etmeleri ve sözlerinden dönmeleri münâfıklığın kalplerinde yerleşmesinin sebebi olmuştur.⁵⁶

Bu âyette sadaka verme ile cimrilik etme, birbirinin karşısı iki tutum olarak gösterilmiştir. Servet sahibi olmadan önce sadaka vereceklerine söz veren insanlar, servet sahibi olduktan sonra sadaka vermemişler yani cimrilik etmişlerdir. Münâfıklar sadaka vermenin gereğine inanmadıklarından ve Allah için başkalarının ihtiyaçlarını karşılaya yaşamadıklarından dolayı, doğal olarak cimrilik karakteri geliştirmişlerdir. Eğer bu durumu tersi olsaydı yani sadaka verselerdi, cimrilikleri ortaya çıkmayacaktı. Bu durumda Kur'an'ın emrettiği sadaka verme gibi dinî emirlerin, cimriliği tedavi eden ilâhî değerler olduğunu söyleyebiliriz.

Gösterişçi dindar yani münâfık, dünyaya olan aşırı bağlılığıyla ve bencilliğiyle ilişkili olarak kişiliğinde cimrilik karakteri geliştirir. Bu bağlamda Kur'an münâfıkların ellerini sıkı tuttuklarından "yakbidüne eydiyehum" diye bahseder: "Münâfık erkekler ve münâfık kadınlar. birbirlerindedir. Kötülüğü emreder, iyilikten meneder ve ellerini sıkı tutarlar. Allah'ı unuttular, O da onları unuttu. Münâfıklar; işte yoldan çıkanlar onlardır."⁵⁷

Münâfıklık her türlü kötülüğün ve ahlâksızlığın kaynağıdır. Âyette münâfıkların kötü ahlâkları, olumsuz karakterleri tasvir

⁵⁵ Tevbe, 9/75-77.

⁵⁶ en-Nesefî, a.g.e., II/197; el-Cezâirî, a.g.e., II/401; Bilmen, a.g.e., III/1305; Ateş, a.g.e., IV/115.

⁵⁷ Tevbe, 9/67.

edilmektedir. Onların sahip oldukları olumsuz karakterlerden bazısı, kötülüğü yaymaları, iyiliği engellemeleri, ellerini sımsıkı yummaları yani cimrilik etmeleri, sadaka vermekten, hayır işlemekten, Allah yolunda harcama yapmaktan kaçınmalarıdır. Özellikle cimrilik münafıkların belirgin sıfatlarından birisidir. Başkaları için yardımda buldukları görülse bile bunu riya olarak yaparlar.⁵⁸

İkiyüzlü kimseler kararlı ve sabit değer yargılarına sahip değildirler. İkiyüzlülük onlar için başlıbaşına olumsuz bir karakterdir. Bunun yanında kötülüğü yaymak, iyiliğe engel olmak gibi özellikleri de vardır. Bu tür olumsuz özelliklerin, onlarda cimrilik gibi bir karakterin ortaya çıkmasında katkısı olduğunu söyleyebiliriz.

Kur'an'a göre, şuhh eğiliminin en aşarı olduğu inanç guruplarından birisi münâfıklardır. Bencil çıkarları her şeyden önce geldiği için, ilâhî değerler uğruna fedakarlık yapmaları gereken bir ortamda münâfıklar, yapacakları fedakarlıktan kaçınmışlar, ganimet dağılımı sırasında ise, herkesten daha çok kendilerinin ganimetlere sahip olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir. Onlar için önemli olan kendi ben'leridir. Daha önemli bir şey düşünemediklerinden bu tutumları ilâhî değerleri benimsemelerinin ve bu uğurda fedakarlık yapmalarının önündeki en büyük engel olmuştur. Meselâ bu münafıklar, "Geldikleri zaman da size karşı cimri olarak (gelirler, size yardım etmek istemezler. Tersine savaştan bir ganimet elde edilirse ona konmak için gelirler). Ama savaşta korku gelir (tehlikeli bir durum ortaya çıkarsa) onların, üstüne ölüm baygınlığı çökmüş gibi, gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidip (de sıra ganimetleri paylaşmaya gelince) mala düşkünlük göstererek sizi sivri dillerle incitirler. Onlar, içtenlikle inanmamışlar, bu yüzden Allah onların işlerini boşa çıkarmıştır."⁵⁹

Münafıklar, iman edenlere karşı her şeyden önce sevgi ve yakınlık gösterme, iyi niyet besleme konusunda cimriydiler ki;

⁵⁸ Ebû Muhammed Abdulhak İbn Gâlib İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, III/56; Muhammed Mahmûd Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâzih*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut, 1991, I/902; Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru's-Şurûk, Kahire, 1997, III/1673; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadîs*, Çev. Mustafa Altinkaya ve Diğerleri, Ekin Yayınları, İstanbul, 1998, VII/377; Bilmen, *a.g.e.*, III/1295; Ateş, *a.g.e.*, IV/109.

⁵⁹ Ahzâb, 33/19.

onların en ufak bir iyiliğe kavuşmalarını istemezlerdi. Nitekim Hendek savaşı sırasında çukurlar kazılırken, Allah yolunda harcamalar yapılırken cimri davrandılar, mü'minlerle birlikte savaşma fedakarlığını göstermediler. Savaşın yaşandığı ortamda büyük bir kaygı ve korku içinde kaldılar. Aslında korkaklık onların karakterlerinin bir parçasıdır.⁶⁰

Âyette, münâfıkların cimriliğinden söz edilirken, dar anlamda değil, genel anlamda cimrilik tasviri yapılmaktadır. Birinin iyiliğe kavuşmasını istememe, birini mutlu etmeye yanaşmama, insanlardan sevgiyi esirgeme gibi genel manada cimrilik belirtilerinden bahsedilmektedir. Tasviri yapılan münâfıklar, "alma"ya sıra geldiğinde hırs gösteren; "verme" söz konusu olunca korku ve kaygıya kapılan kimseler olarak tasvir edilmektedir.

Münâfıklar, başkalarına iyilik dokunması ve bütün iyiliklerin kendilerinin olması noktasında o kadar cimriydiler ki, savaşa katıldıkları takdirde kaybedecekleri şeylerden dolayı korku duydular. Savaşın ardından güven ortamı hakim olduğunda, iman edenlere yapmış oldukları fedakarlığın karşılığı olarak verilen ganimetleri onlardan kiskandılar. Ganimetlerin kendilerinin olması gerektiğini düşündüler. Zorluk ve sıkıntı anında korkak kesilen, can derdine düşen bu insanlar, ganimetlerin paylaşılmasına sıra gelince herkesten daha çok hırs, açgözlülük ve cimrilik gösterdiler.⁶¹

Âyete göre, münâfıklar, birbirine zıt iki farklı ortam ve koşulda farklı karakterler sergilemişlerdir. Zorluk ve sıkıntıyla denendikleri, fedakârlık yapmalarının istendiği anlarda korkaklık göstermişlerdir. Hak etmedikleri maddî imkânları sahiplenme konusunda ise aşırı bir açgözlülük ve cimrilik sergilemişlerdir. Hazza yönelik koşullar münâfıklarda kiskançlık ve cimrilik, eleme yol açabilecek koşullar ise korku ve endişe meydana getirmiştir. Bu durum, cimrilikle korku arasındaki ilişkiye işaret eder. Burada özellikleri tasvir edilen münâfıklar, sahip oldukları şeyleri kaybetme olasılığıyla karşılaştıklarında büyük bir kaygı yaşamakta; sahip olunabilecek şeylerin olması durumunda, açgözlülük ve cimrilik etmektedirler. Demek oluyor ki, cimriler aynı zamanda sahip oluklarını kaybetmenin korkusu içerisinde yaşarlar.

⁶⁰ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/482; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XIV/100-101; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/516.

⁶¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/482; el-Kurtubî, *a.g.e.*, XIV/100-101; Ateş, *a.g.e.*, VII/143-144; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/516.

D. Olumsuz Bir Karakter Sahibi Olarak Cimri İnsan Tipi

Olumsuz karakter sahiplerinin önemli bir özelliği kendileri yanlışa düştükleri yetmiyormuş gibi başkalarını da buna teşvik etmeleridir. Örneğin, cimriler kendileri cimri davrandıkları gibi, başkalarına da böyle davranmalarını salık verirler. Başkalarının da kendileri gibi olmalarını istemeleri onların ruh hallerinin tipik göstergelerinden birisidir.⁶²

"Bunlar öyle insanlardır ki, cimrilik ederler ve insanlara da cimriliği emrederler, Allah'ın bol hazinesinden kendilerine verdiği gizlerler. Biz de o nankörlere alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır."⁶³

Âyette nitelemesi yapılan kimseler, mallarını gerekli yerlere harcamazlar, Allah'ın verdiği nimetleri gizleyip var iken yok derler, zengin oldukları halde kendilerini yoksul gösterip Allah yolunda harcamazlar, bilgilerini insanların yarana kullanmazlar, aynı zamanda başkalarını da sözlü ve fiilî olarak cimriliğe teşvik eder, insanlığa hizmetten alıkoymaya çalışırlar. Hem kendileri zara uğrarlar hem başkalarını zarara uğratmaya çaba harcarlar. İşte böylesi nankör kimseler her türlü kınanmayı, ilâhî azabı hak etmişlerdir. Yüce Allah onlar için horlayıcı ve aşağılayıcı bir azap hazırlamıştır.⁶⁴

Yüce Allah burada cimrilerin ahirette uğrayacakları zararı açıklamaktadır. Bu azabı, insanı horlayan ve aşağılayan bir azap olarak tasvir etmektedir. Aynı durumun cimriler için dünya hayatında da geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Cimri kimse, insanlar arasındaki itibarını kaybeder, aşağı görülür.

Cimriliğin sadece maddi değerler konusunda olmadığını, duygu ve düşünce gibi değerler konusunda da olabildiğini belirtmiştik. Müfessirler, âyette sözü edilen cimriliğin, bilgi gibi değerler konusunda da yapılabileceğini açıklamışlardır. Bencil kimselerin, bildikleri şeyleri insanlara öğretme konusunda da eli sıkı olduklarını belirtmişlerdir.

⁶² Muntasır Mîr, *Kur'ânî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, Çev. Murat Çiftkaya, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 1996, s. 44; H. Emin Sert, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003, s. 352.

⁶³ Nisâ, 4/37.

⁶⁴ el-Kâdi Nâsiruddîn el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I/214; en-Nesefî, *a.g.e.*, I/330-331; Abdurrahman İbn Nâsir es-Sa'dî, *Teysîru'l-Kerîmî'r-Rahmân fî Tefsîri Kelâmî'l-Mennân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1996, s. 143; Bilmen, *a.g.e.*, II/590; Ateş, *a.g.e.*, II/284.

Âyetin taşıdığı üslupta şu anlam sezilmektedir: Cimrilik Allah'ın nimetlerini gizlemek, inkâr etmek; O'nun rahmet ve iyiliğini görmezden gelerek yaşamak demektir.⁶⁵

Yüce Allah, dilediği kimselere geniş maddî varlık ve imkânlar verir. Bununla birlikte onlardan, şımarmamalarını, kendilerini beğenip övünmemelerini ister. Özellikle varlık ve imkân sahibi kimselerin cimrilik yapmamalarını, cimriliği bir yaşam biçimi haline getirmemelerini tavsiye eder. Kendini beğenme, övünme, yeterli görme gibi olumsuz karakterleri, cimrilik karakteriyle ilişkilendirir: "(Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) elinizden çıkana üzülmesiniz ve Allah'ın size verdiğiyle sevinip şımarmayasınız. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez. Onlar cimrilik edip insanlara da cimriliği emrederler. Kim (Hak uğrunda malını vermekten) yüz çevirirse bilsin ki Allah zengindir, övgüye lâyıktır."⁶⁶

Allah, övünen ve büyülenen kimseleri sevmediği gibi, cimrileri de sevmez. Övünen ve büyülenen kimseler genellikle cimri de olurlar. Çünkü hırslı, dar kafalıdırlar, başkalarının haklarını dikkate almazlar, onlar sadece sahip olduklarını ellerinde tutmaktan haz duyarlar. Geçici varlıklarıyla övünüp büyülenen, kurumlanan, kendini beğenen kimseler cimrilik ederler, kendi sahip olduklarından kimseye yardımda bulunmazlar. Sadaka vermekten ve yardımda bulunmaktan mallarını esirgerler, pıntılık ederler. Bildikleri şeyleri insanlara öğretmeme konusunda bencil davranırlar. Kendileri ruhen bencil oldukları gibi, başkalarına da bencilliği tavsiye ederek yoksul ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmelerine engel olmak isterler. Ya akıl ve öğüt veriyormuş gibi bunu doğrudan doğruya ağızlarıyla söylerler ya da tutumlu olmaktan bahsederek eli sıkılığa teşvik ederler. Ya da davranışlarıyla cimrilik modeli oluştururlar. Oysa insanlara ulaşan herhangi bir iyilik Allah'ın bir bağısidir. İnsanların böbürlenmesini, övünmesini, Allah yolunda ihtiyaç sahiplerine yardım konusunda cimrilik yapmayı haklı kılacak hiçbir sebep yoktur.⁶⁷

⁶⁵ el-Mevduû, a.g.e., I/294; Ateş, a.g.e., II/284.

⁶⁶ Hadîd, 57/23-24.

⁶⁷ Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1997, X/469; el-Mâverî, V/482; Muhammed İbn Ali İbn Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995, V/219; Hicâzî, a.g.e., III/266; Derveze, a.g.e., VII/255-256; Yazır, a.g.e., VII/4755-4756; Billmen, a.g.e., VIII/3637.

Bu âyetlerde (57/23-24) ve getirilen yorumlarda cimriliğin temel bazı sebeplerine işaret edilmektedir. Bunlar büyükmek ve başkalarına karşı övünmektir. Özellikle toplumda elde ettiği yüksek ve avantajlı konumu muhafaza etmek isteyen, iktidar ve insanlara hükmetme arzusu içerisinde olanlar cimrilik gösterirler. Yine müfessir yorumlarında büyükmek insanların, dar kafalı oldukları, başkalarının hak ve ihtiyaçlarını görmezlikten geldikleri belirtilir. Buna göre, dar görüşlü ve fikren noksan olmak cimrilik sebepleri arasındadır.

İnsanlar birbirlerinin sözlerinden ve davranışlarından etkilenirler. Kur'an, cimri kimselerin başkalarını cimrilik yönünde etkileyebileceğine dikkat çeker. Dolaylı olarak mü'minleri cimri kimselerden karakter olarak etkilenmeme yönünde uyarır. Yine Yüce Allah gerçek manada mülkün sahibinin Kendi'si olduğu yönünde mü'minlerin dikkatini çeker. Böylece mü'mine şu mesajı verir: Gerçekte hiçbir zaman sahibi olamayacağın mallar için cimrilik etmen anlamsızdır. Kur'an'daki bu tür teşvik ve bilinçlendirme etkinliklerinin, insanları cimrilik karakterinden uzaklaştırmaya, bunun yerine -cömertlik karakteri- geliştirmeye yönelik bir eğitim faaliyeti olduğunu söyleyebiliriz.

Ahlâkî yaşantıda ölçsüzlük ve dengesizlik meydana getiren cimrilik, insan kişiliğini etkileyen olumsuz bir karakterdir. Cimriliği bir karakter haline getiren insan, bir çekirdeğin zerresini bile başkalarına vermektен çekinebilmekte, sınırsız bir mülk ve varlığa sahip olsa bile, tükenir korkusuyla harcamayıp tutabilmekte, ibadet ve sevap maksadıyla harcamaya çağrıldığında, bundan kaçınabilmektedir: "*Yoksa onların mülkten bir payı mı var? Öyle olsaydı insanlara "nakira" yani bir çekirdek zerresi bile vermezlerdi.*"⁶⁸

Âyette geçen "nakira" kelimesi çekirdeğin en ince kabuğu ya da "az şey" anlamındadır. İslâm'a ve Müslümanlara düşman olan Yahudiler dünyevî saltanattan ya da ilâhî mülkten, otoriteden bir paya sahip olsalardı, insanlardan hiçbirine Allah rızası için ya da insanlığa hizmet adına en küçük, önemsiz bir şey bile vermezlerdi. Şayet onlara bilgi ve yetki verilmiş olsaydı, bunlardan başkalarına zerre miktarı pay ayırmazlardı. Çünkü onların huy edindikleri, karakter haline getirdikleri şiddetli cimrilik buna mani olurdu. Aşırı bir bencillik ve kıskançlık gösterirlerdi. Çünkü onlar sadece kendi

⁶⁸ Nisâ, 4/53.

çıkarlarını düşünürler, başkanının bir nimete kavuşması durumunda kıskançlık duyarlar.⁶⁹

Kıskançlık, cimriliğin ortaya çıkmasının önemli sebeplerinden birisidir. Kur'an, Yahudilerde cimriliğin ortaya çıkış sebebi olarak, Hz. Muhammed'e ve Müslümanlara karşı duydukları kıskançlığı göstermektedir. Nitekim Nisâ sûresinin 54. âyeti onlardaki kıskançlığı açıkça ifade etmektedir.

Bazı âyetlerde, kimi insanların cimriliği hayatın amacı haline getirdiğine, bu karakterin hastalıklı bir hal aldığına dolaylı olarak işaret edilir.⁷⁰ Nisâ sûresinin 63. âyetinde yapılan tasvirde ise, bu tür kişilik özelliği taşıyan kimselerin portreleri bütün çıplaklığıyla ortaya konmaktadır. Bir insanın, "çekirdeğin ince kabuğu" ya da önemsenmeyecek derecede çok az bir şeyi başkalarından esirgeyecek kadar cimrileşmesi, o kimsenin cimriliğinin bir hastalık derecesine ulaştığını gösterir. Âyette tasviri yapılan kişilerin, kazanma içgüdüsünü tatmin ederken, normalden saptıklarını, bu kimselerin parayı sevmekle yetinmeyip onu amaç haline getirdiklerini, tutumlulukta aşırılığa kaçtıklarını, hayatta tek önemsediklerin şeyin para olduğunu, gerçek benliklerini kaybettiklerini, benliklerinin bütünüyle para ve servet tarafından şekillendirildiğini söyleyebiliriz.

Yüce Allah bir âyette cimriliği "istiğnâ" ve "güzeli yalanlama" ifadeleriyle ilişkilendirir. Cimrilikle kendini yeterli görme, ihtiyaçsız hissetme arasındaki ilişkiye işaret eder: "*Fakat kim cimrilik eder, kendini zengin görüp Allah'a tenezzül etmezse ve en güzeli de yalanlarsa, Onu da en güç şeylere muvaffak ederiz (çetin durumlara götüren yola sokarız).*"⁷¹

Âyette tasviri yapılan kimseler, mallarını ya sımsıkı tutan, cimrilik eden, yoksulu düşünmeyen ya da sadece arzu ve eğilimlerini doyurmak için harcayan, kendilerini Allah'a yaklaştıracak alanlarda, iyilik ve hayır yolunda harcamadan kaçınan kimselerdir. Bu tutumlarıyla kimseye muhtaç olmayacaklarını sanan, hatta kendini Allah'a bile muhtaç görmeyen, sahip oldukları mallara güvenerek kendilerini ihtiyaçsız

⁶⁹ eş-Şevkânî, a.g.e., I/603; el-Beyzâvî, a.g.e., I/219; es-Sa'dî, a.g.e., s. 147; Derveze, a.g.e., VI/143; el-Mevdûdî, a.g.e., I/299-300; Bilmen, a.g.e., V/608-609.

⁷⁰ Nisâ, 4/37; Hadîd, 57/23-24.

⁷¹ Leyl, 92/8-10.

hissedip böbürlenen, gururlanan insanlardır.⁷² Burada sözü edilen kimseler, Allah yolunda harcama yapanların bu davranışlarının değerlendirileceğine, sevap kazandıracığına, âhirette ödül olarak karşılığının verileceğine de inanmazlar.⁷³

Bütün bu yaptıklarından dolayı da Allah onları kötülüğe alıştırarak, kötülüğe giden yolları onlara kolaylaştıracak; iyilik ve hayır yollarını ise zorlaştıracaktır.⁷⁴ Allah'a itaat etmek, güzel işleri ve ibadetleri yapmak onlara zor/ağır gelecektir.⁷⁵ Cimriliğin önemli sonuçlarından birisi, Allah-insan iletişiminin bozulmasıdır. Çünkü Allah için harcamada bulunmak, Allah-insan ilişkisinin önemli göstergelerinden birisidir. Allah yolunda fedakârlık yapmaktan kaçınan cimri kimseler, diğer iyilik ve erdemleri yapacak motivasyonu da kendilerinde bulamayacaklardır.

Kur'an'a göre cimrilik, insanlar için "şerlidir" yani onların kötülüğünerdir. Hem dünyada hem de ahirette onun için kötü sonuçlar doğuracaktır. Bu yüzden onun ahlâkî açıdan olumsuz, kötü bir karakter olduğunu söyleyebiliriz: "*Allah'ın kereminden kendilerine verdiği cimrilik edenler, onu kendileri için hayırlı sanmasınlar. Hayır, o, kendileri için şerlidir. Cimrilik ettikleri şeyler, kıyamet günü boyunlarına dolandırılacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır. Allah yaptıklarınızı haber alandır.*"⁷⁶

Her şey gerçekte Allah'a aittir, insanların mülkiyetinde olan şeyler geçici olarak birer emanettir. Her insan dünya hayatında sahip olduğu servet ve imkanları bir gün bırakmak zorunda kalacak ve bu servetler gerçek sahibi olan Allah'a dönecektir. Bu yüzden akıllı insan, servetini Allah için harcamalı, onu yığıp biriktirmek için uğraşmamalıdır. Mutlak manada mülk Allah'ın olduğuna göre bunu onun yolunda harcamaktan daha doğal bir sonuç yoktur. Allah'ın mülkünü onun kullarından esirgemek, ilâhî amaçlar uğrunda -zekât ve sadaka olarak- harcama konusunda cimrilik göstermek büyük günahlardandır. Cimrilik edenler, aşırı tutkuyla mal biriktirenler bu yaptıklarının kendilerinin iyiliğine olduğunu düşünmemelidirler; bunun ahirette cezayı gerektirecek bir durum olduğunu gözden

⁷² el-Kurtubî, a.g.e., XX/57; İbn Kesîr, a.g.e., IV/554; el-Merâğî, a.g.e., X/439; Bilmen, a.g.e., VIII/4049; Ateş, a.g.e., X/501.

⁷³ el-Merâğî, a.g.e., X/439; Bilmen, a.g.e., VIII/4049.

⁷⁴ el-Mâverdi, a.g.e., VI/288; el-Kurtubî, a.g.e., XX/57; İbn Kesîr, a.g.e., IV/554; el-Merâğî, a.g.e., X/439.

⁷⁵ en-Nesefî, a.g.e., IV/531; Ateş, a.g.e., X/501.

⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/180.

kaçırmamalıdır. Yine ahirette ellerine pişmanlıktan başka bir şey geçmeyeceğini bilmelidirler.⁷⁷

Karakterler ahlâkî açıdan kötü/olumsuz ve iyi/olumlu olarak nitelendirilirler. Kur'an cimrilik karakterini kötü yani "şer" özelliği taşıyan karakterler arasında görmektedir. Kötü davranışların kötü ve zararlı sonuçlar doğuracağı her insan tarafından bilinmektedir. Kur'an, cimriliğin kötü bir davranış olduğunu bilinç düzeyinde tutarak, insanlarda bu davranışa karşı bir soğukluk oluşturmayı, dolayısıyla onları bu tutumdan uzaklaştırmayı hedeflemektedir.

Yüce Allah bir âyette maddî kıymeti olan şeylerin tutkuyla biriktirilmesinden, ihtiyaç sahiplerine yardım için bu maddî kıymetlerden harcama yapmaktan kaçınılmasından bahseder. Tasvîrî bir anlatımla cimri kimselerin temel davranış ve tutum tarzlarını ortaya koyar: "*Ey inananlar, hahamlardan ve rahiplerden birçoğu, insanların mallarını haksızlıkla yerler ve insanları Allah yolundan çevirirler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar var ya, işte onlara acı bir azabı müjdele!*"⁷⁸

Bazı kimseler dünya zenginliğini toplar, bir yere yığıp sınıksız tutar ve bunları Allah yolunda harcamazlar. Böylesi bencil/cimri ve mallarını gerekli yerlere harcamayan, zekâtlarını vermeyen kimseler ahirette acıklı bir cezaya uğrayacaklardır.⁷⁹ Kur'an, burada insanları cimrilik konusunda eğitirken, "ceza" ile uyararak tutum değişikliği meydana getirmeyi amaçlamaktadır. Cimrilerin uğrayacakları cezayı hatırlatarak insanları cimrilikten uzak durma konusunda uyarmaktadır.

E. Cimrilik Karşısında Olgun İnsan Tipi: Mü'min

Olgun mü'min kişilik özelliklerinden biri cimrilik yapmamaktır. Her konuda orta yolu tavsiye eden, dengeli bir kişilik öneren Kur'an, harcama konusunda da aynı yolu tavsiye etmiştir:

"*Harcadıkları zaman, ne israf ederler ne de cimrilik ederler; harcamaları, bu ikisinin arasında dengeli olur.*"⁸⁰

⁷⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmizi't-Tenzîl*, I/436; el-Beyzâvî, *a.g.e.*, I/192; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, IV/180; el-Mevduđî, *a.g.e.*, I/254; Yazır, *a.g.e.*, II/1236.

⁷⁸ Tevbe, 9/34.

⁷⁹ es-Sâbûnî, *a.g.e.*, I/534; Yazır, *a.g.e.*, IV/2520-2521; Bilmen, *a.g.e.*, III/1259.

⁸⁰ Furkân, 25/67.

Bu âyette samimi, Allah'tan korkan mü'minlerin seçkin nitelikleri açıklanıyor. Onlar, infakta bulunurken orta yoldan ayrılmazlar, ne israfa bulunurlar ne de darlık gösterirler. Üzerlerine düşen mâlî yükümlülükleri, yerine getirir, sadakaları verirler, muhtaçlara iyilik ederler. Cimriler gibi, hak sahiplerinin haklarını kısmazlar, ailelerini ve yakınları darda koymazlar, para biriktireyim derken acınacak duruma düşmezler. Bununla birlikte boş yere gösteriş için israfa bulunmazlar, kendileri ve aileleri için yararı olmayan, gereksiz harcamalarda bulunmazlar, başkalarına yardım edeyim derken kendilerini zor durumda bırakmazlar. Tutumlu olup israf ile cimrilik arasında orta, dengeli, hayırlı bir yol takip ederler. Hiçbir şekilde harcamada sınırı aşmazlar.⁸¹

Yüce Allah, bu âyette (25/67) cimriliği "orta yol" öğretisine göre izah etmiştir. Cimriliği israf ile birlikte iki aşırı uç olarak ortaya koymuştur. Böylece tutumlu olmayı cimrilikten ayırmıştır. Yüce Allah burada açıkça cömertlikten bahsetmemiştir. Ama dolaylı olarak, cömertliği iki aşırı davranış arasında orta ve dengeli bir yol olarak tavsiye etmiştir. Yüce Allah israf ve cimriliği ölümsüz karakter olarak nitelemiş, böylece bu iki kötülük arasındaki cömertlik erdemine ulaşmasının yolunu göstermiştir. İnsanın israftan ve cimrilikten kaçınmak suretiyle ikisi arasında orta yola yani cömertliğe ulaşabileceğine işaret etmiştir. Ahlâkî yaşantıda erdemlerin, aşırılığa varan tutumlarla değil, dengeli ve orta bir yol takip etmekle elde edilebileceğini öğretmiştir.

Yüce Allah, cimriliği konu aldığı bu âyette mü'minlerin infakından yani Allah rızası için ihtiyaç duyulan yerlere yaptıkları harcamadan bahseder. Allah için muhtaçlara harcama yapmak gerçek mü'minlerin benimsediği dînî ve ahlâkî bir değerdir. Bu değer benimsenmesi, gereğinin yerine getirilmesi onları doğal olarak cimrilikten korumakta, bu konuda sürekli eğitmekte ve yönlendirmektedir.

İnsanı cimrilik konusunda eğitmenin can alıcı noktası, onun "neden cimri olmamalıyım?" sorusuna tutarlı bir cevap bulmasını sağlamaktır. Kur'an'a göre gerçek bir mü'min olmak bu sorunun cevabını bulmak demektir. Çünkü mü'min, Allah'ın emrine uymak amacıyla dengeli bir tarzda ihtiyaç sahiplerine yardım eder. Onun bu tür amaç ve niyetleri, doğal olarak onu cimrilikten korur. Bir

⁸¹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, III/338; el-Kâsimî, *a.g.e.*, V/350; ez-Zuhaylî, *a.g.e.*, XIX/108; el-Mevdudî, *a.g.e.*, III/538; Yazır, *a.g.e.*, V/3613; Bilmen, *a.g.e.*, V/2431.

müslümanın ahlâkî değerlerinin kaynağı olan Kur'an'da cimriliğin, uzak durulması istenen bir karakter olarak tarif edilmesi, gerçek bir müslümanı cimrilik hastalığından korumaya yeter. Çünkü mü'minin Kur'an'daki değerlere imanı, onu bu konuda motive eder.

Cimrilik ve israf, birbiriyle ilişkili; bununla birlikte birbirinin zıddı karakterlerdir. Kur'an bu iki karakteri mü'min kişiliği için uygun bulmamıştır: "*Ellerini boynuna bağlanmış yapma, tamamen de açma, sonra kınanır, hasret içinde kalırsın.*"⁸²

Âyette temsîlî bir anlatım söz konusudur. "Ellerini boynuna bağlanmış yapma" diye tercüme edilen ifade "cimri olma" anlamına; "tamamen de açma" ifadesi ise "savurgan ve müsrif olma" anlamına gelir. Kur'an insanlardan orta bir yol takip etmelerini, servetin dönüşümünü ve dağılımını engelleyecek derecede cimri olmamalarını, ekonomik durumu bozacak kadar savurgan olmamalarını ister. "Eli boyna bağlamak ve büsbütün açmak", cimrilikten, başkalarına yardım konusunda gösterilen ilgisizlikten ve savurganlıktan kinayedir. Gerek cimrilik gerekse savurganlık mü'min kişiliğine uygun düşmeyen bir tutumdur. Kur'an'da cimrilikle israf ortasında bir yolun izlenmesi yani cömertlik tavsiye edilir.⁸³

Sahip olunan imkân ve değerleri gereksiz yere harcamak israf olarak nitelenir. İsrâfı önlemek amacıyla imkân ve değerlerin korunması, elde tutulması cimrilikten ayrı değerlendirilmelidir. Amaç ve sonuç olarak cimriliğe varmayan tutumluluk, bir erdem olarak kabul edilir. Tutumluluk, israf ile cimrilik arasındaki orta yol olarak düşünülebilir. Elimizdeki imkanları kendimiz için harçar ve kullanırken aşırılık ve ölçsüzlük içerisinde olmamız israfı ortaya çıkarır. Başkalarına verirken kendimizi zor durumda bırakacak bir davranış sergilemek de bir tür ölçsüzlük şeklinde tezahür edebilir. Erdemli olmak, hem kendimiz hem de başkaları için harcarken savurgan bir tutum içerisinde olmamayı gerektirir.

Kur'an'da tercih edilen "orta yol" öğretisi, iki olumsuz göstererek olumlu olanı buldurma yöntemidir.⁸⁴ İnsan harcama

⁸² İsrâ, 17/29.

⁸³ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, I/569; es-Sâbûnî, *a.g.e.*, II/158; el-Mevdudî, *a.g.e.*, III/96; Esed, *a.g.e.*, s. 565; Ateş, *a.g.e.*, V/213; M. Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, Ankara, 2006, I/469.

⁸⁴ Buldurma yöntemi, öğrencinin belli bir konuyla ilgili mevcut bilgilerinden hareketle yeni bilgilere ulaşmasını sağlayan bir öğretim yoludur. (Mehmet Zeki

konusunda israftan ve cimrilikten sakınmak suretiyle cömertliği bulabilir.

Hem cimrilik hem de savurganlık insanın mutsuzluğuna sebep olur. Cimri kimse ihtiyaç sahiplerini haklarından mahrum bıraktığı için hem Allah hem de toplum tarafından kınanır, insanlar arasında saygınlığını kaybeder. Cimri öncelikle kendisine zarar verir, ömür boyu kazanma, koruma ve kaybetme kaygısıyla yaşar. Gereksiz yere malını harcıyıp tüketen kimse ise, başkalarına muhtaç duruma düşer, zenginliğin ardından sıkıntıya maruz kalır, toplumdaki itibarını kaybeder. Kalbinde büyük bir keder oluşur, pişmanlık duyar. Her iki halde de insan üzüntü içinde kalır.⁸⁵

Cimrilik her şeyden önce kişinin ruh halini olumsuz etkiler. İnsanlardan kaçarak korku içerisinde, yalnız başına, vicdan azabı çekerek, pişmanlık duyarak yaşamak zorunda kalır. Mal hırsı düşüncesini ve aklını esir alır. Kur'an "hasret içerisinde kalırsın" ifadesiyle, cimriliğin özellikle bireyin ruh dünyasında açtığı yaralara işaret eder.

Kur'an, benliğindeki cimrilik eğilimini kontrol altına alabilen kimseleri, Allah katında başarılı bulur; onların her iki dünyada kurtuluşu hak ettiklerini belirtir. Allah'tan korkan, öğütlerini dinleyen ve onun yolunda mallarını harcıyan bu kimseler mü'minlerdir: "Öyle ise gücünüz yettiği kadar Allah'tan korkun, (O'nun öğütlerini) dinleyin, (O'na) itaat edin ve kendi iyiliğinize olarak (mallarınızı Allah uğrunda) harcıyın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar, kurtuluşa erenlerdir."⁸⁶

Şuhh'a ilk bakışta cimrilik anlamının verilmesi, buradaki cimri tutumun sadece mal konusunda olduğunu göstermez. Malın dışındaki diğer her türlü kıymetle ilgili olarak da bir tür cimrilikten söz edilir. İnsan mal konusunda olduğu gibi, makam ve her çeşit menfaat konusunda da cimri olabilir. Ayetteki, "şuhha nefsihî" ifadesine "hevâ nefsihî" (nefsin dilediği gibi, içinden geldiği şekilde hareket etmesi) anlamını yükleyenler de vardır. Kur'an nefsin şuhh'undan korunmayı, Allah'ın emirleri doğrultusunda hareket edilmesini, meselâ infak edilmesi gereken yerde infakın

---

Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler ve Buldurma Yöntemi*, Karakoç Yayınları, Ankara, 1998, s. 212)

⁸⁵ el-Beyzâvî, *a.g.e.*, I/569; el-Merâğî, *a.g.e.*, V/309; Ateş, *a.g.e.*, V/213; Toptaş, *a.g.e.*, IV/419.

⁸⁶ Teğâbûn, 64/16.

yapılmasını, nefsin suhhu'nun insanı bu erdemden alıkoymaması gerektiğini söyler. Kur'an'a göre, Allah'ın kendilerini suhhu hastalığından koruduğu, Allah yolunda ve iyi amaçlar uğrunda infakta bulunanlar, beklentilerine karşılık bulabilen, emellerine ulaşabilen kimselerdir.⁸⁷

Suhhu eğilimi kontrol altına alınmazsa, başına buyruk hareket etmeye başlar. Kur'an suhhu eğilimini taşkınlıktan alıkoymak için, Allah yolunda ve iyi amaçlar uğrunda fedakârlıkta bulunmayı önerir. Suhhu eğilimi ile fedakârlık birbiriyle çatışır. Eğer insan fedakârlık yaparak bencil eğilimlerini bastırmayı öğrenirse, olumsuz bir karakterin etkisinden kurtulur. Kur'an, bencil eğilimlerin etkisinden kurtulmayı, insanın bağlı bulunduğu değerleriyle ilişkilendirir. İnsanın cimrilikle başa çıkabilmesi için, uğruna fedakârlık yapabileceği değerlere sahip olması gerekir.

Âyetteki suhhu kelimesi geniş anlamda kullanılmıştır. Bazı yorumculara göre kişinin hevâsını yani haz ilkesi yönünde değer ve otorite tanımaksızın hareket etmesini ifade eder. Bu yönüyle cimrilik, insanın belli değer yargılarından uzak, haz ilkesine yönelik tutumlarından kaynaklanır. Kişiliği üzerinde güçlü değer yargılarının, özellikle ilâhî ilkelerin hâkim olduğu mü'minler, haz ve eğilimlerini kontrol altına alabilirler. Buna bağlı olarak, nefsin (güdü ve eğilimlerin) cimrilik yönündeki dürtmeleriyle da kolaylıkla başa çıkabilirler.

Bu âyete göre cimrilik, tek başına bastırılan, kişilikten uzaklaştırılan bir karakter değildir. Cimriliğin alternatifi vardır; o da Allah yolunda ve iyi amaçlar uğrunda başkalarına harcama yapmaktır yani cömert olmaktır. Bu durumda cimrilik, "zıtlar" öğretisine göre izah edilmiş olur. Cömertlik cimriliğin zıddı kabul edilir. Kişinin cimrilikten kurtulması; onun yerine cömertliği getirmesi anlamına gelir. Bazen bunun tersi de olabilir, kişi cömert iken, bu karakterin yerine cimriliği getirebilir. Bu iki karakterden birinin kişilikte bulunmaması, onun yerine diğersinin bulunduğunu gösterir.

İnsanın ruhsal yapısını tanımaya ve buna uygun inanç ve eylem biçimi geliştirmeye yönelik önerilerin yapıldığı âyetlerin bazısında Kur'an "suhhu" kavramını kullanır. Bu kavrama, insanın çok önemli bir psikolojik yanını tanımlayıcı anlamlar yükler. Bu

⁸⁷ er-Râzî, a.g.e., X/557; eş-Şevkânî, a.g.e., V/296; el-Mâverdî, a.g.e., VI/26; ez-Zuhaylî, a.g.e., XXVIII/256.

âyetlerden birinde ilk dönem İslâm toplumunun yaşantısından bir kesit aktarılmaktadır:

"Ve onlardan önce o yurda (Medine'ye) yerleşen, imana sarılanlar (daha önce Medine'yi yurt edinen Ensâr) kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilen (ganimetlerden) ötürü göğüslerinde bir ihtiyaç (eğilimi) duymazlar. Kendilerinin ihtiyaçları olsa dahi, (göç eden yoksul kardeşlerini) öz canlarına tercih ederler. Kim nefsinin şuhh'undan korunursa, işte onlar başarıya erenlerdir."⁸⁸

Âyette sözü edilen "şuhh", nefsin cimrilik, pintilik, hasislik, hობinlik, hırs, kıskançlık, dar görüşlölük ve korkaklık şeklinde görüntüleri olan bir eğilimdir. İlk bakışta bu kelimeye "cimrilik" anlamı yüklenmişse de cimrilikten çok daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Şuhh, cimrilik ve benzer tutumların kaynağıdır. Şuhh, insan benliğinde var olan potansiyel eğilim iken, cimrilik bu eğilimden doğan bir etkinliktir.⁸⁹

Bazı tefsirciler şuhh'un cimrilikten daha eşed (daha etkin, daha güçlü bir psikolojik alt yapı) olduğunu ileri sürer. Bazıları ise, şuhh'un insanda alışkanlık halini almış cimrilik ve hırs olduğunu, diğer bazıları da cimriliğin en ileri derecesi olduğunu söyler. Şuhh sebebiyle cimrilik eden kişinin eli sıkıdır, başkalarının ihtiyaç duyduğu şeyleri vermeme, onları yoksun bırakma konusunda çok hırslıdır. Bu özelliğe sahip olan insanlar başkalarını hak sahibi olarak görmekten rahatsız oldukları gibi, onların haklarını vermekten kaçınırlar. Dünyadaki her şeyin kendilerinin olmasını, başka hiç kimsenin eline geçmemesini arzularlar, asla doymak nedir bilmezler. Şehîh kimseler, ellerinden neredeyse hiçbir şeyi çıkarmak istemezler. Âyette şuhh kelimesinin "nefs"e izafe edilmesi bu kelimenin anlamının kapsamını genişletmiştir.⁹⁰

Bu durumda, şuhh kelimesiyle Kur'an'da anlatılmak istenen kişilik durumunu genel manada cimrilik ya da cimrilik ve onunla ilişkili hırs, kıskançlık, dar görüşlölük, korkaklık, açgözlölük gibi eğilimlerin kaynağı olan ruhsal potansiyel ve yatkınlık olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Şuhh kelimesinin bünyesinde cimrilik

⁸⁸ Haşr, 59/9.

⁸⁹ el-Kurtubî, a.g.e., XVIII/20-21; en-Nesefî, a.g.e., IV/355; Yazır, a.g.e., VII/4844-4845; el-Mevdûdî, a.g.e., VI/194.

⁹⁰ el-Kurtubî, a.g.e., XVIII/20-21; en-Nesefî, a.g.e., IV/355; Yazır, a.g.e., VII/4844-4845; el-Mevdûdî, a.g.e., VI/194.

anlamının olduğu kesindir, ama bundan fazlası vardır. Şuhh kelimesinin Arapça'da kullanıldığı manalar da bu düşünceyi destekler niteliktedir. Bu veriler doğrultusunda şuhh'un, insanı cimriliğe sevkeden ve cimrilik yanında açgözlülük, kıskançlık gibi eğilimlerin de kaynağı olan potansiyel bir ruh hali olduğunu söyleyebiliriz.

Şuhh, insanın doğal yapısında (hamurunda) var olan bir eğilimdir. Bu eğilim insanı erdem dışı arayışlara, geçici hazlar peşinde koşmaya güdüleyebilir. Şuhh'un âyette "nefs"e izafe edilmesi, nefsin bu yönüyle -kontrol altına alınmadığı takdirde, yoksa nefis salt tek başına kötülük merkezi olarak nitelenemez- her türlü kötülüğün, çirkinliğin, erdemsizliğin kaynağı olduğuna işaret eder. Cimrilik, açgözlülük, hırs görüntüleri altındaki şuhh, eğer kontrol altına alınmazsa, insanın hem bu dünyada hem de öteki dünyada mutluluğu elde etmesinin önünde büyük bir engel oluşturur. Âyete göre, özgeci bir karakter geliştirmek, nefsin şuhh'undan korunmuşluğu ifade eder. Nefs'in şuhh'undan korunabilmek için kişinin kendisini bütün içtenliğiyle emir ve yasak türünden Allah'ın koyduğu değerlere bağlanmaya, uymaya yöneltmesi, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmayı amaç edinerek, sahip olduğu kıymetleri başkalarıyla paylaşmayı nefesine benimsetmesi gerekir.⁹¹

Hem bu âyette hem de genel manada Arapça'da şuhh kelimesi, îsâr'ın yani özgeciliğin zıddıdır. Bu verilerin, İslâm düşünürlerinin, cimriliği "zıtlar" öğretisine göre izah etmelerinde etkisi olması muhtemeldir.

Kur'an, mü'minlerin kişiliğinde şuhh ya da özel manada cimrilik yerine, îsâr'ın (özel manada cömertliğin) bulunduğunu açıklar. Benliklerindeki cimrilik yönündeki eğilimleri kontrol altına almayı başaran mü'minlerin özgeci bir karakter geliştirmelerine dikkat çeker. Mü'minler, îsâr'ı, sahiplenilmesi gereken ilâhî ve ahlâkî bir değer, cimriliği ise Allah'ın yasakladığı uzaklaştırılması gereken olumsuz bir kişilik özelliği olarak kabullenmiş ve içselleştirmişlerdir. Kişiliklerinde îsârı, cömertliği ahlâkî bir karakter olarak yaşatmanın gayret ve çabası içerisinde olan mü'minler, doğal olarak cimrilikten korunmalıdır. Mü'minlerin cömert olma yönünde almış oldukları ahlâkî eğitim, aynı zamanda cimrilikten kurtulmanın bir eğitimidir.

⁹¹ el-Kâsımî, a.g.e., VII/66; es-Sa'dî, a.g.e., s. 789-790; Esed, a.g.e., s. 1131.

Cimrilik konusunda insanları eğitmenin yollarından birisi de, onlara cömert olma yolunda olumlu örnekler/modeller sunmaktır. Yüce Allah, cimrilikten korunmanın gerekliliğini vurguladığı âyette (59/9) Medine'nin yerli Müslüman halkı Ensar'ın özgeci ve cömert davranışlarını olumlu bir model olarak ortaya koymuştur.

Cimriliğin, gerçek bir mü'minin benliğinde kök salamayacağını açıklayan Hz. Peygamber şöyle demiştir: "İman ve bencillik müslüman bir kimsenin kalbinde bir araya gelemez."⁹² Bu hadise göre cimrilik imana zarar verebilecek nitelikte bir tutumdur.

Sonuç

Kur'an, insan doğasında onu cimriliğe yöneltecek yatkınlığın bulunduğu, ilâhî ve ahlâkî değerlerden uzak kalması halinde, nefsin kendiliğinden cimriliğe meyledeceğine dikkat çeker. İnsanı cimri olmaya sevkedecek birçok psikolojik motivin olduğuna vurgu yapar. Fakirlik korkusunun, gelecek endişesinin cimriliği ortaya çıkardığını açıklar. İnsanın, sabırsız, sızlanıcı, doyumsuz tabiatını ortaya koyan ve "helu" diye ifade edilen yaratılış özelliğinin cimriliğe kaynaklık ettiğini belirtir. Aşırı mal sevgisinin ve bencilliğin cimriliğe zemin hazırladığını söyler. Kur'an, cimrilik sebepleri arasında büyüklenme, başkalarına karşı övünme, iktidar ve hükmetme arzusu, dar görüşlülük gibi sebeplerin bulunduğu işaret eder. Bireysel ve toplumsal kıskançlığı her türlü cimriliğin kaynağı sayar. İnsanın, inanıp bağlanacağı, hayat felsefesi haline getireceği sağlam değer yargılarının bulunmamasının, cimri karakter geliştirmeyi kolaylaştıracağına dikkat çeker.

Kur'an, cimriliğin insana verdiği zararları öncelikle iki boyutta ele alır. İnsanın cimrilik yüzünden sevaptan yoksun kalacağını, Allah tarafından ahirette cezalandırılacağını ifade eder. Bu, cimriliğin insana verdiği manevî zarardır. Bir de cimriliğin insana bu dünyada vermiş olduğu zararlar vardır. Kur'an, cimrileşmenin sonucunun, hem bireyler hem de toplum için bir "kötülük" olduğunu belirtir. Cimriliğin, kişinin benliğinde korku, yalnızlık, vicdan azabı gibi ruhsal dengeyi bozan sorunlara yol açacağına işaret eder.

Kur'an'a göre cimrilikle başa çıkmanın yolu, cimriliğin zıddı olan ilâhî ve ahlâkî değerleri insanlara kazandırmaktır. Kur'an, cimriliği ele aldığı âyetlerde aynı zamanda cömertlik anlamına gelecek emir ve tavsiyelerde bulunur ya da bu tür emir ve tavsiyeleri dinlemeyenleri eleştirir. Cömertlik anlamına gelebilecek zekât, sadaka verme gibi dinî emir ve tavsiyelerin cimriliği tedavi edeceğine işaret eder. Kur'an,

⁹² İbn Hanbel, *Müsned*, II/256.

cimri insanı, cömertlikle tedavi ederken, onun tabiatını zorlamaz yani insanlara cömertliği emir ve tavsiye buyururken, onlardan mallarının az bir bölümünü başkaları ve ilâhî amaçlar için harcamalarını ister. Sahip olma güdüsünü engelleyecek, insanın kızgınlığını ortaya çıkaracak bir cömertlik çağrısı yapmaz. Aynı şekilde bireylerin kendi iradeleriyle aşırı cömertlikte bulunarak zor duruma düşmelerini ahlâkî bulmaz.

Cimrilik eğilimini kontrol altına alabilmek Kur'an'a göre büyük bir erdemdir. Cimrilikle başa çıkabilmenin yollarından birisi, cimrilik yapanların başlarına gelecek kötü sonu anlatan âyet ve hadislerin çokça okunması ve iyice değerlendirilip ders çıkarılmasıdır. Nitekim Kur'an ve hadis, sürekli cömertliği teşvik ederken, cimrilikle aralıksız mücadeleyi telkin etmektedir. Kur'an'daki infak âyetlerinin temel amacı, toplumu ve bireyleri cimrilikten uzaklaştırmak, cömertliğe alıştırmaktır. Cimriliği tedavi edebilmenin yolu, onun yerine cömertliği koyabilmektir.

Kur'an, hem kendi nefsiyle hem de toplumla uyumlu bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Bu amaçla insanları cimrilikten sakındıran zekât ve benzeri mali yardımların yapılmasını emir ve tavsiye eder. Kur'an'da malın tezkiyesi, arındırılması anlamına gelen zekât, aynı zamanda nefsin tezkiye edildiği yani arındırıldığı bir eylemdir.

İnsanın mala karşı ilgi ve eğilimini kabul eden Kur'an, mal tutkusu ve sahip olma eğiliminin bireylerde ruhsal bir dengesizlik haline gelmemesi, cimrilik gibi olumsuz bir karakter gelişimine yol açmaması için zekât gibi zorlayıcı yükümlülükler getirmiştir. Bireyleri cimrilikten uzak tutmak ve cömertlik alışkanlığı kazandırmak için sevap nitelikli pek çok hayır çeşidini -sadaka, hibe, vakıf, hediye gibi- tavsiye ve teşvik etmiştir. Kur'an bu yöntemle, insanın doğuştan sahip olduğu mal biriktirme eğilimine müdahale etmiş, sadece kendi çıkarını düşünen ve cimrilik yapan insan karakterinin ortaya çıkmasını engellemeyi hedeflemiştir.

Kur'an, Allah'a inanmanın, güvenmenin, ibadet etmenin insan ilişkilerinde olumlu karakterleri ortaya çıkaracağını belirtir. Aynı şekilde imanın ve onun tezahürlerinden olan ibadetlerin cimrilik gibi olumsuz karakterlerin kişilikte gelişmesine engel olacağını ifade eder.

Cimriliğe konu olan mal ve benzeri değerler, gerçekte Allah'ın mülküdür. Kur'an bu bilinci insanların benliğinde canlı tutmak suretiyle, gerçekte sahip olmadıkları, sadece geçici olarak emanetçisi durumunda buldukları kıymet ve imkânlar için cimrilik yapmalarının yanlışlığını öğretir. Yine Kur'an, cimriliğin âhiretteki ve bu dünyadaki zararlarına dikkat çekerek, insanlarda bu davranışa karşı bir tür soğukluk oluşturmaya hedefler.